

SMÅBØNDERS ØKONOMISKE BÆREKRAFT OG MATSIKKERHET

Feltarbeidsrapport fra Volta-regionen, Ghana

Kari B. Håheim (125)

Helene R. Magnussen (149)

Maren Sofie A. Løvold (117)

Årstudium/1. år bachelor i Utviklingsstudier
Fakultetet for lærerutdanning og internasjonale studier
Høgskolen i Oslo og Akershus, 2017

English Summary

As a part of our first year of education in Development Studies at Oslo University College of Applied Sciences (HiOA) all students are required to carry out a field study in a developing country. During a five week field trip to Ghana, we studied the daily life of small-scale farmers.

The subject of our assignment is as follows;

Is it economic sustainable to practice small-scale farming in the Volta Region in Ghana, and does this lead to food security for the households?

Ghana is now a middle-income country and is considered a success when it comes to development in countries in Sub-Sahara Africa. We wanted to go to the countryside of Ghana to examine to what degree small-scale farmers are taking part in this development.

The Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) and the World Bank report about food security and sustainability, International Assessment of Agricultural Knowledge, Science and Technology for Development (IAASTD 2009), states that ecological small-scale farming is the solution to the global challenges of famine, social inequality and global warming. We wanted to examine if this statement is viable and if it leads not only to food security for the farmers in the region, but also to economical sustainability.

To do so, we conducted qualitative interviews with small-scale farmers in the Volta Region, in South East Ghana. We stayed in a town called Sogakope and interviewed 22 farmers located in five different communities nearby. We also talked to four professionals: the manager of the local office of MOFA (Ministry of Food and Agriculture), the bank director of Agave Rural Bank LTD, a clerk at the Credit Union Bank and the manager **at** the Social Welfare Office. In addition to these qualitative interviews, we made a market survey with 25 market women at a local market in Sogakope. We prepared a semi-structured interview guide to collect information from the participants about the topic.

To make the interviews with the small-scale farmers and the market women, it was necessary to have an interpreter as most of the interviewees did not speak English. Our interpreter, Nicholas, became our local guide and helped to locate the interview objects.

The information we gathered from the interviews were useful when drawing our conclusion about the farmers' economic situation and their food security. We made several interesting findings. All the farmers we spoke to were producing crops for own use and for sale with little or no use of technological resources. It was necessary for the farmers to have a monetary income, but due to small profit on the agricultural commodities, many of the farmers depended on a subsidiary income in addition to farming. We discovered that most of the farmers were little aware of their own finances, because they were preoccupied with covering their basic needs rather than maximizing their profit. Most of the farmers were poor and could not afford fertilizers and pesticides. This means that the farmers were performing ecological and sustainable farming unintentionally. Like most traditional small-scale farmers, they depend on the weather. Without predictable rain seasons, the crops could fail which place the farmers in a vulnerable position. Due to this unpredictable factor, it is hard for the farmers to get loans. The bank director confirmed this.

Finally, we asked the farmers to reflect on their own position in the development process in Ghana. Some of the farmers felt left out and did not feel they were taking part of the development in the country. Others were not very much aware of their position.

To analyse and reach a conclusion to our main issue, we have in this paper discussed our empirical findings against theory we found relevant. Our focus has been on the report from FAO and the World Bank about sustainable small-scale agriculture and discussed this statement versus the challenges small-scale farmers face in today's society governed by the modern monetary economy.

Based on our findings we conclude that it is not economically sustainable for the farmers to practise small-scale agriculture in the Volta Region. Consequently, the food security for the farmers is uncertain. The small-scale farmers are increasingly integrating in the modern sector, and when their occupation does not lead to necessary accumulation of capital, it creates challenges for the individual farmer. When the farmers do not have the necessary financial security, this will affect not only the farmers, but also the food security in the region and ultimately the country.

It is a paradox that two of the world's most important global organizations, FAO and the World Bank, are recommending measures if implemented are not compatible with the economic systems they mercilessly protect.

To operate with ecological sustainable small-scale farming the government must facilitate for the farmers. Financial support in terms of subsidized loans could provide increased mechanization and efficiency within the small-scale agriculture. This will lead to increased production and better profits. Organizing the farmers is another measure the government should prioritize. Better organizing will lead to higher level of knowledge among the farmers and increase their empowerment.

Forord

Vi har gjennomført vårt feltarbeid i Volta-regionen i Ghana. Fokuset har vært småbønder, deres økonomiske situasjon og matsikkerhet. For å komme frem til informasjonen og funnene våre som blir presentert i denne oppgaven bodde vi i Sogakope, som er regionshovedstaden. Vi dro til ulike landsbyer for å innhente data til oppgaven. Primært har vi intervjuet bønder, men vi har også supplert med intervjuer av fagpersoner. I løpet av oppholdet vårt øst i Ghana har vi tilegnet oss mye kunnskap om både jordbruk og om livet til småbøndene.

Vi vil rette en stor takk til de personene som har bidratt til at vi kunne gjennomføre feltarbeidet vårt. Takk til tolken vår, Nicholas Bordeha, som tok oss med til de ulike lokalsamfunnene og gjorde at vi var i stand til å forstå bøndene. Tusen takk for imøtekommenheten og svar på spørsmålene våre til alle som lot seg intervjuer. Jill-Tove Buseth har hjulpet oss med å få oppgaven i havn, takk til deg. Vi vil også takke Anne Waldrop for nyttige tips før avreise fra Norge og hjelp underveis i Ghana.

Ordforklaringer

Acre: britisk og amerikansk arealenhet som tilsvarer 4,0469 dekar (4046,9 m²) (Hofstad, 2016)

Akkumulasjonslogikk: Maksimal fortjeneste, der tilfredsstillelse av behov skal bidra til økt kapitalakkumulasjon (Smukkestad 2008:114)

Bruttonasjonalprodukt (BNP): verdien av alle varene som produseres i et land i løpet av et år.

Bærekraftig økonomi: tilstrekkelig inntekt til å dekke grunnleggende behov (egen definisjon)

Cash Crop: en avling som er dyrket for salg i stedet for livsopphold (Collins English Dictionary 2017)

Empowerment: "A desired process by which individuals typically including the poorest of the poorest of the poor are to take direct control of their lives. Once empowered to do so, poor people will then be able to be the change agents of their own development" (Smukkestad 2008:211).

Ewe: folkegruppe og lokalt språk i Volta-regionen (Wæhle, 2017)

Hen: kjønnsnøytralt pronomen i tredje person entall, han/hun (Benestad, 2017)

Lavinntektsland: de landene som har en BNI per innbygger på 1,025 USD eller mindre (The World Bank, 2017).

Markedskvinne: lokal "kjøpmann"

Mellominntektsland: er de landene som har en BNI per innbygger mellom 1,026 USD og 4,035 USD (The World Bank, 2017).

Monokultur: "Dyrking av samme plantart eller kulturvekst på samme jordstykke år etter år, uten å skifte med andre arter eller vekster." (Almås, 2015)

Strukturtilpasningsprogrammer: "en type tiltak som ble iverksatt i forbindelse med nye lån til de fattige landene" (Smukkestad 2008:132).

White-collar job: en lønnet jobb, kontoransatt, profesjonell (Collins English Dictionary, 2017)

Forkortelser

FN: De Forente Nasjoner

FAO: Food and Agriculture Organization of the United Nations

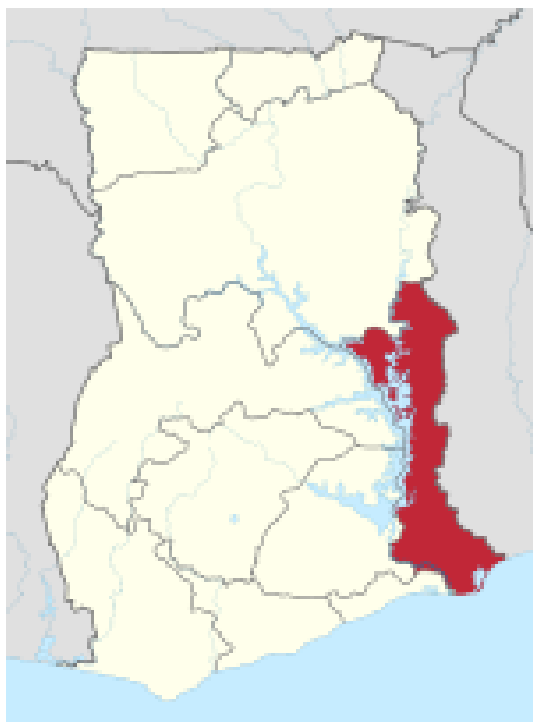
GHC: Ghanesisk Cedis, ghanesisk valuta

MOFA: Ministry of Food and Agriculture

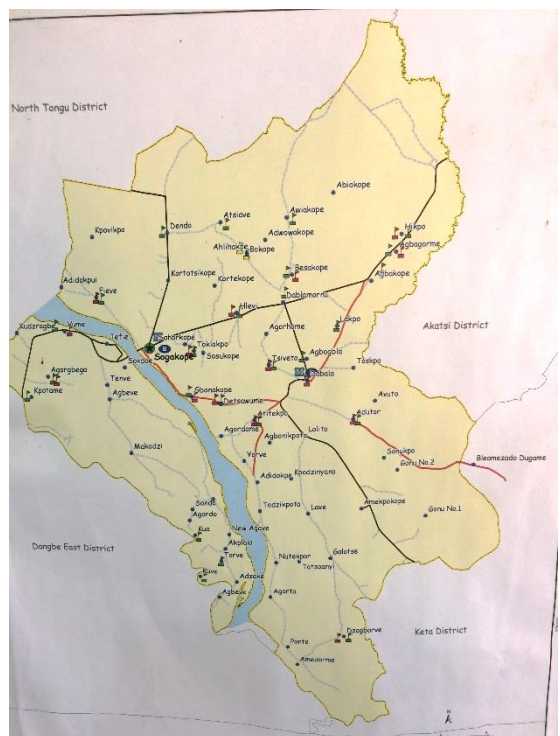
IAASTD: International Assessment of Agricultural Knowledge, Science and Technology for Development

Kart 2: Ghana grenser til Elfenbenskysten i vest, Burkina Faso i nord og Togo i øst (Ghana, 2016).

Kart 3: Volta-regionen ligger sørøst i Ghana (Location of Volta in Ghana, 2017).

Kart 3: South-Tongue distriktet. Feltbasen vår var Sogakope, hovedstaden i distriktet. Under datainnsamlingen besøkte vi Sokpoe, Tefle, Fievie, Awusakpoe og Toklokpo.

Innholdsfortegnelse

1	Innledning	4
1.1	Teoretiske tilnærminger	4
1.2	Valg av metode	4
1.3	Oppgavens struktur	5
2	Bakgrunn.....	6
2.1	Historie	7
2.2	Politikk	7
2.3	Økonomi.....	7
2.3.1	Hovednæringer og store sektorer.....	8
2.3.2	Økonomisk vekst og utvikling.....	8
2.3.3	Arbeidsledighet.....	9
2.4	Jordbruk.....	9
2.5	Tilgang til jord	10
2.6	Volta-regionen og Sogakope	11
3	Metode.....	13
3.1	Datainnsamling	13
3.2	Kvalitativ og kvantitativ tilnærming	14
3.3	Bruk av tolk	16
3.4	Deltakende observasjon.....	17
3.5	Intervjumetode og intervjuguide.....	17
3.6	Informantene.....	18
3.6.1	Intervju med bøndene.....	19
3.6.2	Intervju med fagpersoner	20

3.7	Forskerens rolle og etikk	20
3.7.1	Etikk	20
3.7.2	Maktforhold	21
3.7.3	Troverdighet	22
3.7.4	Overførbarhet.....	22
3.7.5	Bekreftbarhet (objektivitet)	22
4	Teori	24
4.1	Jordbruk og utvikling	24
4.1.1	Industrijordbruk	24
4.1.2	Småskalajordbruk	25
4.1.3	Bærekraftig utvikling og bærekraftig jordbruk	26
4.2	Småbønders økonomiske tilpasningsdyktighet	27
4.2.1	Frank Ellis og diversifisering	27
4.2.2	Chayanovs teori	27
4.2.3	Økonomisk rasjonalitet	28
4.3	Tilgang til jord	28
4.3.1	Tilgang til vann.....	29
4.4	Urbanisering og “urban bias”	29
5	Diskusjon	31
5.1	Småskalajordbruk og utvikling.....	31
5.1.1	Bærekraftig jordbruk.....	32
5.2	Økonomisk situasjon.....	35

5.2.1	Substansielt og kommersielt jordbruk.....	35
5.2.2	Liten avkastning på markedet.....	35
5.2.3	Økonomisk ubevissthet	35
5.2.4	Biinntekter	36
5.2.5	Tilgang til lån.....	37
5.3	Tilgang til jord	40
5.3.1	Tilgang til vann.....	41
5.4	Organisering og empowerment.....	42
5.5	Urbanisering, “urban bias” og statens rolle.....	44
5.5.1	Urbanisering	Feil! Bokmerke er ikke definert.
6	Sammendrag og konklusjon.....	46
6.1	Sammendrag av funn	46
6.2	Svar på problemstilling	46
	Litteraturliste.....	48
	Vedlegg 1: Oversikt over småbønder.....	53
	Vedlegg 2: Oversikt over fagpersoner	54
	Vedlegg 3: Intervjuguide til småbøndene	55
	Vedlegg 4: Spørsmål til markedsundersøkelsen.....	57
	Vedlegg 6: Intervjuguide til den lokale jordbruksadministrasjonen	58
	Vedlegg 6: Intervjuguide til de lokale bankene	59
	Vedlegg 7: Intervjuguide til det lokale sosialkontoret	60
	Vedlegg 8: Oversikt over avlingene til småbøndene	61

1 Innledning

Jordbruk har alltid vært et av de viktigste livsgrunnlagene for jordens befolkning, først og fremst for å produsere mat, men i senere tid også i form av sysselsetting og tilhørende industri. Det siste århundret har jordbruket gjennomgått store teknologiske omveltninger, og denne moderniseringen i jordbrukssektoren har ledet jordbruket inn mot en globalisert finansiell industri. I dag står likevel småbønder i den tradisjonelle sektoren for 80% av verdens matproduksjon (FOA, 2014:11). Samtidig blir det investert lite i utvikling på landsbygda (Jakobsen, 2013:220). FNs organisasjon for ernæring og landbruk (FAO) og Verdensbanken kom i 2009 ut med en rapport (IAASTD) som påstår at for å øke matsikkerheten i verden må det satses på økologisk småskalajordbruk (Jakobsen, 2013:228). Denne påstanden synes vi var interessant og vi ønsket å finne ut mer om småbønders levedyktighet.

For å undersøke dette temaet så vi det mest hensiktsmessig å gjennomføre feltarbeidet i et ruralt område i Ghana. Vi begrenset feltet til et mindre geografisk område sørøst i Volta-regionen og brukte byen Sogakope som feltbase. Her besøkte vi fem ulike lokalsamfunn i nærområdet. Denne oppgaven er resultatet av vårt fem uker lange opphold i regionen.

Problemstillingen vår er som følger:

Fører småskalajordbruk til matsikkerhet for bøndene i Volta-regionen, og er det økonomisk bærekraftig for dem?

1.1 Teoretiske tilnærminger

Med utgangspunkt i problemstillingen drøfter vi småskalajordbruk i et utviklingsperspektiv. Vi presenterer ulike teorier om småbønder og deres måter å drive kommersielt jordbruk. Sentrale teoretikere i oppgaven er Frank Ellis, Alexander Chayanov, Theodore W. Shultz og Michael Lipton.

1.2 Valg av metode

Ettersom vi ønsket å få grundig informasjon fra intervjuobjektene våre, valgte vi primært å bruke kvalitativ metode under feltarbeidet. Vi brukte derimot kvantitativ metode for å få kunnskap om profitt på jordbruksvarer på markedet.

Primærmaterialet vårt består av intervjuer med bønder. For å komme i kontakt med bøndene, var vi avhengig av en tolk. I andre rekke kommer informasjon fra lokale banker, jordbruksadministrasjon og sosialkontor, i tillegg til en kvantitativ undersøkelse på et lokalt marked. Formålet med dette er å samle informasjon fra ulike kilder for best mulig å kunne diskutere problemstillingen vår. Av skriftlige kilder har vi benyttet pensum og annen relevant faglitteratur.

1.3 Oppgavens struktur

Oppgaven starter med å gi en innføring i bakgrunnsinformasjon om Ghana. Videre tar vi for oss valg av metode som begrunner det vi har gjort under datainnsamlingen. Deretter følger et kapittel der vi gjør rede for relevant teori, før vi diskuterer empirien vi har samlet inn i lys av disse teoriene. Til slutt runder vi av oppgaven med et sammendrag og en konklusjon knyttet til problemstillingen vår.

2 Bakgrunn

I dette kapittelet vil vi gi en kort innføring i Ghanas historie, politikk og økonomi. Deretter skriver vi kort om jordbruk og Ghanas lover og regler om landeierskap. Avslutningsvis vil vi gi en beskrivelse av Volta-regionen og Sogakope, som er feltområdet vårt.

Offisielt navn: Republic of Ghana	Kilder:
Hovedstad: Accra	Innbyggertall: (World Bank, 2017)
Landareal: 227 533 km ²	Areal: (CIA, 2017)
Innbyggertall: 27 409 893	BNP: (Trading Economics, 2017)
Regioner: 10	HDI: (UNDP, 2017)
Distrikter: 216	
Offisielt språk: Engelsk	
Religioner: Kristendom, Islam, lokale religioner	
Myntenhet: Ghanesiske Cedi (GHS)	
BNP: 37,54 mrd. USD	
BNP per innbygger: 1 696,64 USD	
HDI-plassering: 139	

Ghana ligger i den vestlige delen av Afrika i Guineabukta. Landet grenser mot tre land: Elfenbenskysten i vest, Burkina Faso i nord og Togo i øst. Ghanas kystlinje strekker seg 539 kilometer langs Atlanterhavet (Thuesen, 2017). Med en beliggenhet så nær ekvator er Ghana preget av høye og lite varierende temperaturer og mye nedbør i regntiden. Landskapet i nord er tørt og holder en høyere temperatur enn kystområdene og Volta-regionen, som er grønnere og har høyere luftfuktighet (Globalis, 2017). Det grønne landskapet ved Volta-regionen skyldes Volta River. Denne elven renner 1600 kilometer fra Akosombo-dammen og ut i Guineabukta. Dette gjør at Volta-regionen er et av de mest dyrkbare områdene i landet (Government of Ghana, 2017).

Størstedelen av landets befolkning holder til i sør og rundt 54% bor i urbane områder, hvorav 2,27 millioner (10%) er bosatt i hovedstaden Accra (CIA, 2017). Andre store byer er Kumasi, Tamale, Takoradi, Ashaiman og Tema.

2.1 Historie

Republikken Ghana ble selvstendig i 1957 og var dermed det første afrikanske landet til å frigjøre seg fra kolonimaktene (Leraand, 2015). Før den tid var landet en europeisk koloni som hovedsakelig ble brukt til å hente ut handelsvarer som gull, slaver og elfenben. I 1901 tok britene kontroll over landet og ga det navnet Gullkysten. Etter andre verdenskrig økte motstanden mot britene og ønsket om selvstendighet sto sterkt (Leraand, 2015). Et nytt politisk parti ble dannet i 1948 som fikk navnet Convention People's Party, med Kwame Nkrumah som leder. Tre år senere vant partiet under valgene til nasjonalforsamlingen, men det skulle likevel gå seks år til før landet ble erklært selvstendig 6. Mars 1957 (Globalis, 2017).

2.2 Politikk

Etter en folkeavstemning i 1960 ble Ghana en republikk med Kwame Nkrumah som president. Siden den gang har landet gjennomgått en rekke statskupp og endringer av grunnloven, men blir nå ansett som et av de mest stabile demokratiene i Afrika sør for Sahara (Globalis, 2017). Ghana har hatt et flerpartisystem siden slutten på det militære styret i 1992, og den politiske kampen har lenge stått mellom det sosialdemokratiske partiet National Democratic Congress og det markedsliberale partiet New Patriotic Party (Globalis, 2017). I desember 2016 ble det syvende president- og parlamentsvalget avholdt i Ghana og Nana Akufo-Addo fra New Patriotic Party ble landets nye president (NTB, 2016).

2.3 Økonomi

Ghana har hatt en høy økonomisk vekst siden 1990-tallet. Veksten er høyere enn det de fleste andre land i Afrika har opplevd, og i verden for øvrig (Thuesen, 2017). Denne veksten er tilskrevet et kvart århundre med relativt god ledelse og politisk stabilitet, et konkurransedyktig næringsliv og en vedvarende reduksjon i fattigdom. En markedsorientert økonomisk politikk har tiltrukket seg utenlandske investeringer, og landet ble i 2008 ansett av Verdensbanken som det beste landet i Vest-Afrika for forretningsdrift (Thuesen, 2017). De siste årene har derimot landets økonomi opplevd konsekvensene av en ustrukturert

finanspolitikk, høye budsjetter og underskudd på driftsbalansen, samt en depresierende valuta (CIA, 2017). Brutto nasjonalproduktet (BNP) i Ghana lå i 2015 på 37,54 millioner USD. Norge hadde samme år et BNP på 386,58 millioner USD (The World Bank (1), 2017). BNP per innbygger i Ghana lå i 2015 på 1,38 USD, tallet i Norge ligger på 74,74 USD (The World Bank (1), 2015).

2.3.1 Hovednæringer og store sektorer

Ghanas økonomi består av 22% primærnærings, 28% sekundærnærings og 50% tertiærnærings (Thuesen, 2017). Jord- og skogbruk er den største sektoren i Ghana og sysselsetter over halvparten av de yrkesaktive i landet. Det produseres blant annet kaffe, bananer, ris, yams, cassava, mais og chili. Dessuten er Ghana verdens nest største eksportør av kakaobønner (Thuesen, 2017). Kakao er den eneste kommersielle varen med økonomisk betydning for landet (Weinstein, 2010). Fiske er også en viktig næringsvei og sysselsetter mange både langs kysten og langs Voltasjøen og Volta-elven. Jordbruk, skogbruk og fiske utgjør til sammen 20,7% av landets totale BNP (Thuesen, 2017). Ghana har også store mineralforekomster. Gull er den nest største eksportvaren etter kakao, og det utvinnes også diamanter og andre mineraler. Etter funn av store forekomster utenfor kysten har Ghana siden november 2010 også blitt en eksportør av olje (Globalis, 2017). Dette ga landet stor økonomisk vekst. Samme år ble Ghana oppgradert fra et lavinntektsland til et lavere mellominntektsland (Globalis, 2017), som vil si at Ghana nå ikke blir ansett som et utviklingsland ifølge Verdensbankens definisjoner (The World Bank (2), 2017).

Ghanas industrisektor er forholdsvis omfattende, særlig i hovedstaden Accra, samt i de to store byene Takoradi og Tema (Leraand, 2016). Det er et stort potensiale for turisme i Ghana og det har vært en betydelig vekst i denne industrien de siste tjue årene. Etterhvert som landet har opplevd mer økonomisk og politisk stabilitet har private selskaper, både fra utland og innland, investert i sektoren. Ghana har mange enestående minner i form av slavefort fra kolonitiden langs kysten, og myndighetene satser på å ivareta mange av disse og andre historiske minnesmerker (Leraand, 2016).

2.3.2 Økonomisk vekst og utvikling

Ghana har hatt en gjennomsnittlig økonomisk vekst på 5% hvert år siden 1990, og mellom 1992 og 2013 har antall fattige i landet blitt redusert fra 56,5% til 24,2% (Cooke, Hague, & McKay, 2016). I 2000 var 34% av befolkningen underernærte, mens det i 2012 ble målt at

kun 5% var underernærte (Focus on land, 2017). Dette betyr at Ghana har nådd FNs tusenårsmål med å halvere sult og fattigdom innen 2015 (FN (2), 2017).

Selv med den økonomiske veksten i landet lever fortsatt en tredel av befolkningen under fattigdomsgrensen (Leraand, 2016). Det er spesielt den nordvestlige delen av landet som sliter med fattigdom. I Volta-regionen er det stor geografisk variasjon i forekomsten av fattigdom. Det fattigste distriktet er Adaklu med 89,7% mens det minst fattige distriktet, Akatsi, har en prosentandel på 10,5 (Ghana Statistical Service, 2015:20). Av de 25 distriktene i regionen har 13 en høyere forekomst av fattigdom enn det regionale gjennomsnittet på 33,3%. South Tongu, som er distriktet Sogakope hører til, ligger på 20-29% (Ghana Statistical Service, 2015:20).

2.3.3 Arbeidsledighet

Arbeidsledighet er et kjent problem i Ghana. Arbeidsledighetsraten ligger på 5,2 ifølge estimater fra 2013 (CIA, 2017). Som typisk for et utviklingsland er befolkningsstrukturen i Ghana preget av en stor andel unge, med omtrent hver fjerde innbygger i aldersgruppen 15-24 år. 60% av arbeidsledigheten i Ghana finner man i denne aldersgruppen. Dette gjør Ghana til et av de landene i verden med høyest arbeidsledighet blant unge (Amankrah, 2012:1-2).

2.4 Jordbruk

Som tidligere nevnt utgjør jordbruket i Ghana den største andelen av landets BNP og er levebrødet til over 50% av befolkningen. Viktige eksportvarer som eksporteres er kakao, kaffe, palmeolje, bananer og gummi (Leraand, 2016).

Ellers blir det produsert en rekke matvarer for lokalt konsum. De mest vanlige råvarene er mais, cassava, yam, jordnøtter og chilipepper. Cassava er en robust buskvekst som er rik på stivelse og har et høyt energiinnhold (Bama, 2017). Planten er et viktig næringsgrunnlag for den ghanesiske befolkningen, og navnet betyr på engelsk "life exist" (informant 9, Toklokpo, 09.02.17). Det ghanesiske kjøkken er preget av mye sterk mat og chilipepper bidrar til å sette smak på de ellers nøytrale rettene laget av cassava og mais. Ghana er selvforsynt med kun en jordbruksvare: plantain (Josh, 2010).

57% av Ghanas totale landareal er dyrkbar mark (Agric in Ghana, 2013). Geografisk sett har Ghana tre hovedregioner: kystlinje, skog og savanne. Kystlinjen i sør er tradisjonelt sett en region preget av fiske og småskalajordbruk. Skogsregionen utgjør en tredel av landet og er

hovedregionen for jordbruk. Savannen i nord er godt egnet for husdyraktivitet (Our Africa, 2017).

Til tross for økte investeringer i landets jordbruk, tas ikke potensialet helt ut. Dette skyldes at jordbruket fortsatt i stor grad er preget av mangelfull bruk av teknologiske hjelpemidler, som for eksempel irrigasjon og kunstgjødsel (Leraand, 2014).

2.5 Tilgang til jord

I Ghana er landadministrasjon og regulering av bruksrettigheter og eierskap til land preget av en juridisk pluralitet. Det finnes flere typer systemer som bygger på ulike bestemmelser og lover: “customary law”, “statutory law”, konstitusjonelle bestemmelser og religiøse lover. Sameksistensen av disse gjør det juridiske rammeverket angående bruk og rettigheter av land i Ghana komplekst (Rünger, 2006:4/16).

Vi vil nå forklare dette nærmere. 80% av alt land i Ghana er såkalt “customary land”, det vil si land som er eid av familier eller klaner med uformelle rettigheter på land. De resterende 20% er offentlig land, som består av enten landområder som staten har tilegnet seg gjennom handel med familier eller klaner, eller land som staten er deleiere av (Ankapong, 2015). Det er ulike rettigheter knyttet til eierskap av land. “The allodial title” omhandler de som har formelle eiendomsrettigheter på et landområde. Dette er den sikreste formen for eiendomsrettigheter i Ghana. Kun tradisjonelle ledere, familier eller den ghanesiske staten kan ha disse rettighetene (Ankapong, 2015).

Videre er det det som blir kalt “freehold title”, som omhandler de som har tilegnet seg land uten formelle eiendomsrettigheter. Det er to typer av denne rettigheten, “customary freehold” og “common law freehold” (Ankapong, 2015). Førstnevnte omhandler individer eller grupper som har interesser i et landområde eid av en høyerestående tradisjonell leder som har eiendomsrett på landet av typen “the allodial title”. Individene eller gruppene som har interesser i landområdet blir sett på som medlemmer, og rettighetene kan overføres til etterfølgere av medlemmene (Ankapong, 2015). “Common law freehold” er veldig likt som “customary freehold”. Forskjellen er at både fremmede og medlemmer av lokalsamfunnet kan tilegne seg land. En fremmed blir her definert som en som ikke er en del av lokalsamfunnet til jordeieren. Til slutt er det de som har interesser i et land gjennom en

leieavtale. Dette vil si at en kun har bruksrettigheter til landområdet i en viss periode (Ankaong, 2015).

Dette er de formelle lovene og reglene. Det finnes derimot andre uformelle måter å ha interesser i et land på, for eksempel gjennom andre typer leiekontrakter, “share-cropping” eller andre typer avtaler (Ankaong, 2015). “Share-cropping” er vanlig praksis i Ghana (informant 20, Tefle, 15.02.), og dette kan foregå på to forskjellige måter: enten at leietaker og landeier fysisk deler landområdet i to og tar likeverdige andeler av den dyrkbare jorda, eller at landeier og leietaker deler på utbyttet av den dyrkbare jorda, altså avlingene, der jordeieren tar en tredel og jordleietaker tar de resterende to tredelene (Alhassan, 2006).

Siden kolonitiden har Ghanas landsektor vært preget av et ineffektivt byråkrati og et underutviklet system for landregistrering. Mellom 1986 og 2006 mottok staten 42 000 søknader om registrering av land, mens kun 33% av disse ble behandlet (Focus on land (2), 2017). Som et resultat av dette har mange ikke en tittel knyttet til sin eiendom, og flere og flere landkonflikter oppstår. Staten har imidlertid de senere årene begynt å fokusere mer på disse utfordringene ved å gjennomføre juridiske reformer og et mer utviklet system for landregistrering (Focus on land (2), 2017). Siden 2011 har flere prosjekter blitt satt i gang. Blant disse er statens eget landadministreringsprosjekt “Ghana Land Administration Project” støttet av Verdensbanken. Det er også satt i gang flere prosjekter i regi av aktører i privat sektor (Focus on land (2), 2017).

I Ghana er kvinners store rolle i jordbruket anerkjent og landets lover bygger på prinsippet om at alle personer i arverekken, uavhengig av kjønn, har rett til å få bruksrettigheter på land i hans eller hennes lokalsamfunn (Alhassan, 2006). På tross av dette er situasjonen noe annerledes i praksis, da mange av de ghanesiske kvinnene kun har rettigheter som et resultat av et forhold til en mann, f.eks. som kone (Alhassan, 2006).

2.6 Volta-regionen og Sogakope

I Volta-regionen bor det ca. to millioner mennesker (Ghana Statistical Service (3), 2010:3). Den største økonomiske sektoren er jordbruk, fiske og skogbruk. Volta-elven gir gode muligheter til bønder og et godt grunnlag for landlig aktivitet. Innbyggerne tilhører mange forskjellige etnisiteter og omtrent alle etniske grupper er representert i regionen. Den største

etniske gruppen er ewe som utgjør 68,5% av regionens befolkning (Government of Ghana, 2017).

Regionen reflekterer landets befolkningsstruktur med en stor andel unge. Ca. 40% er under 14 år. Fertilitetsraten ligger på 3,5, litt under den nasjonale fertilitetsraten som ligger på 4 (Ghana Statistical Service (3), 2010:3).

I Volta-regionen er jordbruk, fiske, jakt og skogbruk de dominerende økonomiske aktivitetene, og hovedkildene til arbeid for den yrkesaktive befolkningen. Utenom disse jordbruksrelaterte aktivitetene finnes det fabrikker, gruvevirksomhet, byggearbeid, detaljhandel og vanlig handel, pluss turisme (Government of Ghana, 2017).

Sogakope er hovedstaden i South-Tongu-distriktet. South-Tongu er et av mange distrikter i Volta-regionen og huser 4,4% av regionens innbyggere, 88 000 mennesker (Ghana Statistical Service (3), 2010:3). Sogakope er hjembyen til Lower Volta Bridge, som forbinder Sogakope til Sokpoe over nedre delen av Volta-elven. Sogakope er kjent som en gjennomfartsby hvor forbipasserende kan stoppe for å kjøpe snacks og brød. Gjennom Sogakope går en av landets hovedveier fra Togo i øst, gjennom Ghana og videre til Elfenbenskysten, og dette er en svært trafikkert vei.

3 Metode

I dette kapittelet vil vi gjøre rede for metodiske valg i forbindelse med feltarbeidet vårt. Her vil vi si noe om metodevalg, datainnsamling, kvalitativ og kvantitativ tilnærming, bruk av tolk, intervjuguide, informantene våre, deltakende observasjoner, datakildetriangulering, forskerens rolle og etiske retningslinjer.

Ettersom det er småskalajordbruk vi har sett på er det småbønder vi har intervjuet. Det er disse som har førstehåndskjennskap til temaet vi ønsket å undersøke. I tillegg snakket vi med to banker, seksjonsleder ved den lokale jordbruksadministrasjonen og seksjonsleder ved det lokale sosialkontoret for å få andre syn på småbøndenes situasjon. Da feltarbeidet vårt kun varte i fem uker, tenkte vi at kvalitative intervjuer var det vi måtte prioritere for å få størst mulig utbytte av datainnsamlingen. Vi gjorde også et kvantitativt intervju i form av en spørreundersøkelse på et lokalt marked. I tillegg til dette gjorde vi noen deltakende observasjoner underveis i feltarbeidet.

3.1 Datainnsamling

Det er mange måter å samle inn data på, og formålet er å kunne beskrive virkeligheten som undersøkes (Johannessen, Tuft & Christoffersen, 2010:33). Før man velger fremgangsmåte er man først nødt til å vurdere hvem som skal delta i datainnsamlingen og hvor vi skulle hente informasjon (Johannessen et. al.,2010:33). Vi vil i dette kapittelet gjøre rede for feltarbeidsområde, utvalgsstørrelse, utvalgsstrategi og rekruttering av informanter.

Under feltarbeidet gjorde vi datainnsamling i feltbasen vår, Sogakope, og i fem tilhørende lokalsamfunn: Fievie, Awusakpoe, Toklokpo, Sokpoe og Tefle. Lokalsamfunnene besto av flere husholdning som levde tett sammen, ofte med et mannlige overhode som leder. De levde enkelt med hus bygd av leire og noe tilgang på elektrisitet. Sanitetsanlegg var ikke å se. Ellers var lokalsamfunnene preget av en tradisjonell levemåte, der folk satt ute og lagde mat på et ildsted med husdyr som gikk fritt rundt.

Utvalgsstørrelsen, det vil si hvor mange som deltok i undersøkelsen vår, var totalt 51 personer. Se eget avsnitt om informantene. Utvalgsstrategien vår, det vil si hvilke prinsipper som skulle ligge til grunn for utvalgsprosessen, var at informantene måtte være lokale småskalabønder, og at de andre informantene våre skulle være fagpersoner med en tilknytning til småbøndene (Johannessen et. al. , 2010:33). Da vi gjorde den kvantitative

datainnsamlingen var utvalgsstrategien at informantene, som i dette tilfellet var markedskvinner eller småbønder, måtte ha en tilknytning til primærinformantene våre. Vi hentet derfor informasjon kun fra de som solgte de samme varene som de lokale bøndene i området dyrket.

Da vi først begynte med datainnsamlingen, innså vi at flertallet av informantene våre var menn. Vi valgte derfor å legge til et prinsipp i utvalgsstrategien vår videre i feltarbeidet, nemlig en noenlunde lik kjønnsfordeling blant informantene (Johannessen et. al., 2010:33). Dette for å eventuelt kunne gjøre noen funn angående kjønn, og for å få et mer variert og representativt utvalg av informanter.

Rekruttering av informanter var svært enkelt. Likevel hadde vi aldri klart det uten en lokal kontaktperson. Tolken vår ble vår portåpner. Vi dro til ulike små samfunn rundt i området og fikk lett kontakt med bøndene. De fleste var svært hjelpsomme og interesserte i å gi oss informasjon. Seksjonslederen ved den lokale jordbruksadministrasjonen var heller ikke noe problem å rekruttere som informant. Vi dro direkte uten å avtale på forhånd og ble møtt av en hyggelig direktør som sa han hadde hele dagen til disposisjon. Det samme var tilfellet med informanten vår på sosialkontoret. Noe vanskeligere var det å få kontakt med den lokale banken, men etter hvert fikk vi avtalt et møte med bankdirektøren også.

3.2 Kvalitativ og kvantitativ tilnærming

Vi ønsket å benytte oss av en kvalitativ metode for å få en dypere forståelse for hvordan bøndenes hverdag er i Volta-regionen. Målet vårt var å komme tett på bøndene for å se hvordan de lever, hvordan de arbeider og om de skaper profitt ved salg av avlingene sine. “Kvalitative intervjuer har til hensikt å få fram beskrivelser av informantenes hverdagsverden[...].” (Johannessen et. al, 2010:136). Som tidligere nevnt var det nettopp dette vi ønsket å finne ut mer om. Kvalitative undersøkelser gir en større forståelse av en kompleks virkelighet, og endringer av spørsmålene og hypotesen kan skje underveis ettersom forskeren innhenter mer informasjon (Mayoux, 2006:118). Med en kvalitativ undersøkelse kommer man mer innpå informantens liv og metoden gir ofte mer pålitelig informasjon enn en kvantitativ metode gjør (Mayoux, 2006:118).

Ved bruk av kvalitative intervjuer er det viktig å tenke på at svarene er et annet menneskes personlige mening og oppfatning. Det er derfor nødvendig å vurdere intervjuobjektet som en

troverdig kilde og ta høyde for ulike faktorer som kan spille inn. Vi som forskere skal i ettertid fortolke og analysere informasjonen vi har fått, og da må vi også vurdere vår egen evne til å være objektive i undersøkelsen. Kan det at vi har sympati med en fattig bonde påvirke vår oppfatning av svarene? Kan omgivelsene rundt ha påvirket oss? Det er mange faktorer som kan påvirke svarene til informanten, men også hvordan vi som forskere oppfatter svarene. Slike faktorer må vi ta i betraktning når vi analyserer informasjonen vi har fått.

Etter et gjennomført kvalitativt intervju er det lurt å analysere og bearbeide stoffet før man foretar et nytt intervju. En innhenter mye og detaljert informasjon og det er lett å glemme det som ble sagt. Selv om en tar notater under intervjuet kan en misforstå sammenhengen når en skal skrive intervjuet i etterkant. Derfor synes vi det var viktig å bearbeide alle intervjuene vi gjorde samme dag.

Når en derimot bruker kvantitativ metode vil en få en mengde mindre standardisert informasjon for et større antall mennesker. Hensikten med å bruke kvantitative undersøkelser er som regel for å få svar på en konkret hypotese og finne ut ”hvor mye som skjer med hvor mange mennesker” (Mayoux, 2014:116). I en kvantitativ undersøkelse er fokuset på konkrete spørsmål som skal besvare hypotesen. Man må forholde seg til en strukturert intervjuguide og det er ofte ikke rom for åpne spørsmål.

Vi gjorde en kvantitativ undersøkelse på et lokalt marked i Sogakope. Der ville vi finne ut hvor mye profitt hver av markedskvinnene fikk og hvor de fikk varene sine fra. Denne undersøkelsen gjorde vi for å finne ut hvor mye markedskvinnene tjente. Dette var interessant for oss å finne ut fordi primærinformantene våre, småbøndene, solgte varene sine fortrinnsvis til markedskvinner som solgte det videre på markedet. Vi snakket kun med markedskvinner som solgte de samme varene som småbøndene vi tidligere hadde intervjuet dyrker.

Fordelen med å bruke en kvantitativ undersøkelse i dette tilfellet er at vi da fikk nokså konkrete svar på det vi lurte på uten å bruke lang tid. Svarene vi mottok var korte og presise, og en slik undersøkelse gjør det lett å sammenligne svarene. Vi hadde kun tre korte spørsmål og disse var konkrete og vanskelige å misforstå. Det var liten sjanse for at vi kunne ha påvirket svarene. Samtidig vet man aldri hva slags påvirkningskraft man har eller hvordan andre oppfatter deg. Det kan tenkes at markedskvinnene tilpasset sine svar ettersom vi er vestlige.

3.3 Bruk av tolk

Nicholas Bordeha var vår kontaktperson, tolk og kjentmann gjennom hele feltarbeidet. Nicholas jobbet til daglig som lærer på en videregående skole og tok dette oppdraget ved siden av lærerjobben. De fleste intervjuobjektene våre snakket lokalspråket ewe og hadde liten kompetanse i engelsk. Tolk var nødvendig for at vi skulle ha muligheter til å skaffe oss den informasjonen vi søkte. Nicholas behersket engelsk godt. Noen få av bøndene våre behersket engelsk såpass godt at vi kunne gjennomføre intervjuene uten tolk.

Det er både fordeler og ulemper med bruk av tolk. Den største ulempen er kanskje at informasjonen blir fortolket av et mellomledd. Både spørsmålene vi stilte informantene våre og svarene de ga oss ble tolket og analysert av Nicholas, før han videreformidlet informasjonen til oss. I og med at vi alle er forskjellige mennesker som kommer fra forskjellige land og kulturer, har vi også en annerledes måte å tolke situasjoner på. Vi har alle ulike kulturfiltre og oppfatter situasjoner ulikt (Dahl & Befring, 2017:12). Dette kan ha påvirket informasjonen vi fikk. Dessuten blir en tolk en slags blokade for vår observasjon under selve intervjuet, for det var vanskelig å lese intervjuobjektene da vi ikke skjønnte nøyaktig hva de sa. Tolken vår ga oss ofte kun et raskt sammendrag av svaret til informanten, og mye av informasjonen kan da ha blitt borte. I tillegg får språket ofte en litt annen betydning når det blir oversatt. Et ord som blir direkte oversatt kan gi en annen betydning på et annet språk. Nyanser kan bli borte.

En fordel med bruk av tolk er at denne personen, nettopp på grunn av sin kulturforståelse, har bedre evne til å få informantene til å forstå hva vi er ute etter og kan bidra til å unngå mistolking og misforståelser. Dessuten blir det lettere å ta notater til intervjuet ettersom man får en pause etter hvert spørsmål, slik at det ikke går for fort.

Vi merket at det var stor forskjell på å ha et intervju med og uten tolk. Intervjuene uten tolk hadde bedre flyt og vi følte det ble mer personlig enn når samtalen gikk via Nicholas. Fokuset vårt var også mer direkte rettet mot intervjuobjektet, da vi slapp å forholde oss til en tredje person. Bruk av tolk i intervjusituasjonene våre gjorde at vi ble distrauert av andre forhold under samtalene. Tolken vår var svært distré og opptatt med andre ting under intervjuene, noe som påvirket både intervjuobjektet og oss som intervjuet.

3.4 Deltakende observasjon

Under feltarbeidet gjorde vi deltagende observasjoner i datainnsamlingen. Etterhvert som vi besøkte de ulike stedene og gjorde intervjuer fant vi ut at dette var nyttig som datainnsamlingsmetode. Deltakende observasjon er definert som en “[...] samfunnsvitenskapelig forskningsmetode som innebærer at forskeren deltar i de sosiale prosessene han eller hun studerer” (Dahlum, 2014). Disse observasjonene bruker vi til å støtte opp under informasjonen vi mottar i intervjuene. Det sies at man ofte gjør det man tenker og ikke nødvendigvis det man sier (Johannessen et. al).

3.5 Intervjumetode og intervjuguide

I begynnelsen var intervjusituasjonen ny for oss. Samarbeidet mellom oss tre i gruppa måtte gå seg til, det var uvant med tolk, det tok tid å bli vant til afrikansk-engelsk og klimaet var også en utfordring. I starten hadde vi større fokus på vår rolle som intervjuere enn på informasjonen vi fikk. Vi kom ikke med så mange oppfølgingsspørsmål, men holdt oss til intervjuguiden. Vi erfarte også at det var utfordrende å stille personlige spørsmål. Etterhvert ble vi mer rutinerte i intervjusettingen, intervjuene fløt bedre og vi ble trygge på å stille oppfølgingsspørsmål.

Vi oppsøkte bøndene uten å avtale på forhånd. Vi valgte å gjøre dette fordi det ikke var noen andre mulige måter å komme i kontakt med småbøndene på, da vi ikke hadde kontaktinformasjonen til bøndene i forkant. Kontaktpersonen vår Nicholas fortalte oss at det ikke kom til å bli noe problem å komme i kontakt med bøndene på denne måten. Og som han sa var dette uproblematisk. Bøndene var for det meste veldig imøtekommende og gjestfrie, og vi ble godt mottatt i alle lokalsamfunnene vi besøkte. Alle tre var alltid til stede under intervjuene. Rollene oss imellom var klart definert på forhånd før hvert enkelt intervju. En var alltid hovedintervjuer, mens de to andre observerte, tok notater og kom med oppfølgingsspørsmål. Vi valgte å ikke bruke båndopptaker, men skrev notater underveis med penn og papir. Det er både fordeler og ulemper med båndopptaker. Noen av fordelene er at man får tatt opp alt som blir sagt og man kan spole tilbake i ettertid hvis det er noe man har glemt. Ulempene kan være at det skapes distanse til informanten, eller at informantene velger å utelate visse opplysninger. Vi tenkte at ved å bruke penn og papir fremfor teknologiske hjelpemidler ville bidra til en mer uformell stemning og minske avstanden mellom intervjuobjektene og oss. Ulempen med å skrive for hånd er at informasjon kan bli utelatt og det er vanskelig å ta notater hvis intervjuobjektene snakker fort.

Vi stilte både beskrivende og fortolkende spørsmål til informantene. Beskrivende spørsmål gir for eksempel svar på hvordan bøndene beskriver måten de arbeider på. Fortolkende spørsmål handler derimot om hvordan bøndene selv vurderer jordbrukssituasjonen og inntjeningsevnen sin som bonde i Ghana (Johannesen et. al., 2010:136).

Intervjuene vi gjennomførte under våre kvalitative undersøkelser var semistrukturerte. Vi brukte en tilpasset intervjuguide med muligheter for å komme med oppfølgings- og oppklarings spørsmål. Intervjuguiden baserer seg på semistrukturerte eller delvis strukturerte intervjuer. Ved bruk av denne type intervjuguider er det lagt opp til at informantene formulerer svarene sine med egne ord og kan snakke mer fritt. Samtalen flyter godt og bærer ikke like mye preg av et spørsmål og svar-intervju, som et strukturert intervju ofte føles som. Fordelen med å bruke semistrukturerte intervjuer gjør at svarene lettere kan sammenlignes, i motsetning til et ustrukturert intervju. Alle intervjuer og intervjusituasjoner er forskjellige og semistrukturerte intervjuer gjør det lettere for oss å systematisere i etterkant av intervjuet (Johannesen, Tufte & Christoffersen 2010:139). Dette er fordi semistrukturerte intervjuer følger en mer konkret mal, samtidig som det er muligheter for oppfølgings spørsmål og digresjoner.

Den første dagen vi gjennomførte et intervju snakket vi bare med én informant. Dette intervjuet var ikke representativt, da det viste seg at bonden drev jordbruk i stor skala. Vi valgte derfor å utelukke dette intervjuet. Likevel var dette en god læringsprosess som bidro til videre utforming av vår intervjuguide. Vi fant ut at vi ville utelate noen spørsmål, forandre på ordlyden og justere på rekkefølgen. Som tidligere nevnt er muligheten til å endre intervjuguide en av fordelene ved kvalitative undersøkelser (Mayoux, 2006:118). Dette var mulig nettopp fordi vi valgte semistrukturerte og ikke-strukturerte intervjuer (Johannesen, Tufte & Christoffersen 2010:139). I ettertid fant vi en svakhet ved intervjuguiden vår. Spørsmålene var ikke konkrete nok i forhold til problemstillingen. Når vi i ettertid skal analysere svarene ser vi at dette er en utfordring.

3.6 Informantene

Vi har gjennomført 26 enkeltintervjuer. 22 av disse har vært med bønder og de resterende fire har vært med ulike typer fagpersoner. Kjønn og alder på informantene våre er tilfeldig, selv om vi etterhvert prøvde å rekruttere flere kvinnelige informanter. Se avsnitt om

datainnsamling. I tillegg er det ingen systematikk i om bøndene våre eier eller leier jord og heller ikke om de dyrker få eller mange sorter.

Når det gjelder utvelgelse av informanter har vi fortrinnsvis brukt en strategisk utvelgelse (Johannesen, Tufte & Christoffersen 2010:106). Det vil si at vi har funnet ut hvilken målgruppe som må delta for at vi skal få nødvendige data. Innenfor målgruppen har vi et tilfeldig utvalg. Utgangspunktet for utvelgelse av informanter i kvalitative undersøkelser er hensiktsmessighet og ikke representativitet (Johannessen et. al. :107). For å rekruttere informanter har vi brukt snøballmetoden. Det betyr i praksis at tolken vår tok oss til ulike områder med bønder som drev en enkel form for jordbruk. Noen av bøndene sendte oss videre til andre bønder i området som de mente vi burde komme i kontakt med. Det var tilfeldig hvilke steder vi oppsøkte.

Kritikken av vår utvelgelse av informanter går for det første ut på at Nicholas sto for utvelgelsen av områdene vi dro til. Han kan ha kjennskap til disse områdene og dermed velge å vise oss det han foretrekker. Mulig ville han vise oss “det beste av Ghana” eller “det verste av Ghana”. Videre brukte vi snøballmetoden, noe som kan være negativt i form av at informantene videresender oss til andre de kjenner, som det da er stor sannsynlighet for at er i samme situasjon som dem selv. Dette kan påvirke det tilfeldige utvalget av informanter. I tillegg gjorde vi flere intervjuer i samme lokalsamfunn. Vi opplevde at informasjonen vi mottok var ensartet, noe som kan ha å gjøre med at bønder i samme lokalsamfunn har noenlunde lik livssituasjon.

3.6.1 Intervju med bøndene

Hver av dagene vi foretok intervjuer dro vi til ulike lokalsamfunn i Volta-regionen og gjennomførte intervjuene innen samme område. I begynnelsen regnet vi med at vi ville gjennomføre ett til to intervjuer daglig, men vi endte opp med å gjennomføre tre til seks intervjuer. Flere av bøndene tok oss med på åkrene for å vise oss hva de produserte. En av bøndene demonstrerte for oss hvordan hun pløyde jordene for hånd. For øvrig er det muntlig informasjon vi baserer oss på i oppgaven. Intervjuene vi foretok ble hovedsakelig gjennomført i husveggen der bøndene bor og ikke ute på jordet. Selv om vi ikke observerte bøndene gjennom arbeidsdagen har vi fått et godt innblikk i levesettet til bøndene. Lengden på intervjuene varierte. Noen av bøndene ville dele mye informasjon mens andre hadde kortere svar. I gjennomsnitt varte intervjuene våre ca. en time.

3.6.2 Intervju med fagpersoner

For å skaffe oss et bredere perspektiv på bøndenes levevilkår ønsket vi å gjennomføre intervjuer med folk som har et annet perspektiv og sitter inne med en annen kunnskap enn bøndene. Utvalget av fagpersoner består av bankdirektøren i Agave Rural Bank LTD, en ansatt ved Solvet Co-Operative Credit Union LTD, seksjonslederen for den lokale jordbruksadministrasjonen under Ministry of Food and Agriculture, samt seksjonslederen ved det lokale sosialkontoret.

Etter samtaler med bøndene fikk vi inntrykk av at lån var noe som opptok dem. Vi ville derfor finne ut mer om betingelsene og prosessene ved å ta opp lån. Det var nyttig for oss å få bankdirektørens perspektiver både på individ- og samfunnsnivå. I tillegg til intervjuet vårt i Agave Rural Bank LTD hadde vi et intervju i Solvet Co-Operative Credit Union Bank LTD. Vi så at mye av informasjonen de ga var av samme karakter som i Agave Rural Bank. Intervjuene var nyttige og ga oss perspektiver fra et annet hold enn bøndene selv.

Vi utarbeidet egne intervjuguider til fagpersonene. Vi opplevde at bankdirektøren hadde et helt annet forhold til tid enn bøndene. Vi hadde avtalt tidspunkt og han ga oss en tidsramme som vi måtte forholde oss til. Dette sto i kontrast til bøndenes tidsperspektiv, da nesten alle vi oppsøkte hadde tid til å snakke med oss uten at vi hadde avtalt noen tid på forhånd. Ingen av bøndene var heller bekymret for hvor lang tid intervjuet ville ta.

3.7 Forskerens rolle og etikk

Som forsker har man flere forholdsregler å ta stilling til under et feltarbeid med intervjuobjekter. Man har både forskningsetiske prinsipper og retningslinjer, samt et juridisk ansvar (Johannessen et. al.,2010:89).

3.7.1 Etikk

Som forsker må man være klar over at man jobber tett på intervjuobjektene sine. Det er viktig at disse menneskene føler seg respektert og er komfortable med spørsmålene som stilles. I et kvalitativt intervju ønsker man å komme nært inn på informantene, men da er det også ekstra viktig å ikke tråkke over de etiske retningslinjene som er satt. Som Johannessen m.fl. (2010) skriver dreier etikk seg om prinsipper, regler og retningslinjer for vurdering av om handlinger er riktige eller gale. Videre blir det forklart i den samme teksten at etikk ikke bare handler om

konkrete handlinger, men også måten vi mennesker kan påvirke hverandre på, både direkte og indirekte.

Før man kan begynne en undersøkelse må man informere de involverte om hva man skal undersøke og hva som er hensikten med undersøkelsen. Det er viktig at informantene er klar over hva informasjonen som skal brukes til. I sammenheng med dette er det viktig å presisere at alle informanter er anonyme og at informasjon ikke kan spores tilbake til dem. Dette er både for informantens sikkerhet, i tillegg til å få ærlige og oppriktige svar (Johannessen et. al., 2010:96).

3.7.2 Maktforhold

Et problem i en feltstudie som vi har gjort er maktforholdet mellom oss (studenter fra Norge) og informantene våre (bønder på landsbygda i Ghana). Som forsker er man på ingen måte nøytral eller objektiv, det vil alltid være en maktforskjell mellom en forsker fra den vestlige verden og en informant fra et utviklingsland. Dessuten har tolken vår også status som lærer, noe som kan påvirke maktforholdet.

En etisk problemstilling som må drøftes har med fattigdom å gjøre. De fleste bøndene vi intervjuet driver med substansielt jordbruk og lever fra dag til dag av det de høster. Noe av det vi ønsket å vite var hvor bevisste de er over egen fattigdom og hvor fattige de selv føler seg, men dette spørsmålet ble etisk problematisk for oss å stille. Noen fortalte at de følte seg veldig fattige og knapt overlevde dagene. Fattigdomsspørsmålet er relativt og vi merket at det ble vanskelig for oss som kommer fra den rike oljenasjonen Norge å stille spørsmål om fattigdom. De vil jo alltid føle seg fattige sammenlignet med oss, og vi følte at dette forholdet påvirket svarene vi fikk.

Som forsker skal man ofte undersøke personer som har ulike problemer. Forskningen gjøres for å få innsikt i og kunnskap om problemet, slik at man kanskje finner en løsning (Johannesen, Tufte & Christoffersen 2010:92). Dette kan informantene være klar over og det kan påvirke svarene. Bøndene kan for eksempel fortelle at de føler seg mer fattige enn det de faktisk gjør, sånn at vi får større sympati med dem og ønsker å hjelpe. Mange av informantene spurte oss i slutten av intervjuet om hva som kom til å skje senere, om de kom til å få hjelp osv.

3.7.3 Troverdighet

Troverdighet, eller intern validitet, innenfor kvalitative undersøkelser handler om hvorvidt de metodene vi anvender undersøker det vi faktisk ønsker å undersøke (Johannesen, Tufte & Christoffersen, 2010:230). For å få troverdige resultater kan det være lurt å ta i bruk ulike teknikker. Ved vedvarende observasjon bruker man god tid til å bli kjent med feltområdet og skaffe seg nok bakgrunnsinformasjon slik at man forstår hvilken situasjon intervjuobjektene er i (Johannesen, Tufte & Christoffersen, 2010:230). På denne måten får man en dypere forståelse av informasjonen som blir gitt og kan dermed sile ut irrelevante opplysninger.

En annen teknikk man kan bruke er metodetriangulering. I samfunnsvitenskapen betyr triangulering å se et fenomen fra flere sider. Dette gjøres ved å ta i bruk flere forskjellige metoder i datainnsamlingen og analysen (Johannesen et. al., , 2010:367). Kvalitative og kvantitative metoder og observasjoner kan kombineres på forskjellige måter. Siden vi i vårt feltarbeid har hatt størst fokus på kvalitativ metode har de kvalitative intervjuene våre blitt brukt som en forberedelse til den kvantitative undersøkelsen vår på markedet (Johannesen et. al., 2010:367).

I løpet av vårt feltarbeid har vi tatt i bruk flere av teknikkene ovenfor for å frembringe troverdighet. Vi har hatt vedvarende observasjoner ute i felten der vi ikke bare har tatt oss god tid til intervjuet, men også observert bøndene arbeide på åkeren sin, vise oss boforholdene osv. Vi har intervjuet bønder i ulike livssituasjoner; noen var velstående bønder, mens andre var veldig fattige. Noen hadde en stor familie som hjalp til med jordbruket, mens andre ikke hadde et større husholdning enn på to.

3.7.4 Overførbarhet

I følge Johannesen m.fl. dreier en undersøkelses overførbarhet seg om "[...] hvorvidt det lykkes en å etablere beskrivelser, begreper, fortolkninger og forklaringer som er nyttige på andre områder enn det som studeres." (2010:231). Det betyr, i vårt tilfelle, om våre undersøkelser på småskalabønder i Volta-regionen kan overføres til andre småskalabønder i andre regioner i Ghana.

3.7.5 Bekreftbarhet (objektivitet)

Når vi senere skal drøfte de undersøkelsene og resultatene vi har fått, er det viktig at vi som forskere ikke påvirker resultatet med våre subjektive holdninger. Det er viktig at vi

fremlegger funnene våre på en objektiv måte og hele tiden forklarer hvorfor vi har konkludert som vi har gjort. Slik blir resultatet så objektivt som mulig (Johannessen et. al., 2010:232).

4 Teori

I dette kapitlet gjør vi rede for teorier og begreper vi mener er relevante i forhold til vår problemstilling. Vi trekker fram ulike aspekter ved småskalajordbruk og bærekraft økonomiske teorier om småbønder, tilgang til land, urbanisering og “urban bias”. Før vi starter finner vi det på sin plass å definere begrepene utvikling og matsikkerhet.

Begrepet utvikling har ingen klar definisjon, men er et komplekst og uklart begrep. Beskrivelsen av begrepet avhenger av konteksten det brukes i. Når vi snakker om utvikling i forbindelse med feltoppgaven vår er det i sammenheng med mennesker og samfunn, og Smukkestad definerer utvikling som “en samfunnsmessig endring som medfører at mennesker får det bedre” (2008:11). En utviklingsprosess kan være så mangt og det er ikke nødvendigvis slik at positiv utvikling et sted medfører positiv utvikling et annet sted.

FNs definisjon på matsikkerhet ble lansert i 1996 og er som følger:

”Matvaresikkerhet eksisterer når alle folk, til alle tider, har fysisk og økonomisk tilgang til nok, trygg og næringsrik mat til å møte ernæringsbehov og matpreferanser for et aktivt og sunt liv” (FAO, 2017:1)

Matsikkerhet angår ikke bare forhold i jordbruket. Interessene til storselskapene, maktforhold i verdenssamfunnet og de enkelte lands historiske bakgrunn har også betydning når det gjelder matsikkerhet i verden (Jakobsen, 2013:215).

Jordbruket har lenge vært på siden av utviklingsdebatten. Sektoren har ikke vært betraktet som vesentlig for vekst i økonomien. Det er en pågående debatt om hva slags jordbruk en skal satse på og hva som fører til mest matsikkerhet.

4.1 Jordbruk og utvikling

4.1.1 Industrijordbruk

På 70-tallet kom det frem at det ikke ble produsert nok mat i verden. Produktiviteten innenfor jordbruket var for lav og befolkningsveksten for høy. Satsing på industrijordbruket i kombinasjon med familieplanleggingsprogrammer ble sett på som løsninger for å løse sultproblemene i verden (Jakobsen, 2013:214). Det som kjennetegner industrijordbruk er

foredlede frøsorter, bruk av kunstgjødsel og plantevernmidler, høy tilgang til energi, kunstig vanning og innføring av teknologi og maskiner (Jakobsen, 2013:214).

Storskaladrift, enten i form av industrijordbruk eller kollektivbruk, har lenge vært ansett som det mest effektive, både innenfor sosialistisk og kapitalistisk tenkning (Jakobsen, 2013:220).

I den vestlige verden har industrijordbruk vært et satsingsområde som kjennetegnes av stadig større enheter og spesialisering på ett eller noen få produkter (Jakobsen, 2013:220). Det såkalte vestlige industrijordbruket er effektivt når det kommer til arbeidsproduktiviteten. Det vil si at det produseres mye i forhold til arbeidskraften som blir brukt (Jakobsen, 2013:221). Dette betyr ikke nødvendigvis at det produseres mer per areal. Denne type jordbruk har også en rekke uheldige konsekvenser, både for menneskene på jord og miljøet rundt oss (Jakobsen, 2013:222).

4.1.2 Småskalajordbruk

I følge utviklingsfondet (2013) er det mer enn 500 millioner småskalagårder i verden, og totalt 1,5 milliarder mennesker er avhengige av disse for å overleve. Mange mennesker i verden i dag er svært fattige, og så mange som halvparten av de som lider av sult i dag er småbønder. Utviklingsfondet (2013) mener at dersom småskala-matprodusenter får støtte og rådighet over egne ressurser, vil lokalsamfunnet nyte godt av det (Utviklingsfondet, 2017).

Göran Hydén, en svensk statsviter, hevder at i Afrika sør for Sahara finnes det en egen førkapitalistisk produksjonsmåte blant småbøndene (Smukkestad, 2008:117). Han mener det eksisterer en lite utviklet arbeidsdeling. Produksjonsehetene produserer mest til eget forbruk og minimalt for markedet. Hydén påpeker videre at jordbruket er særdeles ressurskrevende. Produksjonen skjer ved hjelp av arbeid og land. Kapital er nesten fraværende, og staten er ikke involvert. Hydén mener at småbøndene ikke trenger staten og at de klarer å stå utenfor det formelle systemet (Smukkestad, 2008:117).

Tankegangen til moderniseringskolen som vokste frem på 1950-tallet handler om at småbondejordbruket ses på som lite produktivt og noe som vil forsvinne i moderniseringsprosessen. På den annen side kommer det frem at muligheten for å drive arbeidskrevende jordbruk i liten skala kan bety mye i kampen mot den globale fattigdommen. Særlig er dette et viktig aspekt med tanke på sysselsetting (Jakobsen, 2013:221). Stadig flere

undersøkelser viser at små og tradisjonelle gårdsbruk er de mest produktive, hevder Nærstad og Randen i boken “Den unødvendige sulten” (Nærstad og Randen 2012).

Småbondejordbruket har i tillegg andre miljømessige og samfunnsmessige gevinster. Små gårder kan utnytte arealet bedre ved at det dyrkes mange ulike arter som drar nytte av hverandre, for eksempel når det kommer til næring (Jakobsen, 2013:222). Nærstad og Randen understreker også at jorda blir bedre utnyttet med mange planteslag i motsetning til monokulturer. Den lille bonden driver produksjonen primært for å hente ut mat, mens agroindustrien henter ut profitt (Nærstad og Randen 2012). Mangfoldet av sorter kan beskytte mot skadeinsekter og sykdommer. Den enkelte bonden kan derfor redusere utgifter til kunstgjødsel og plantevernmidler. Variasjon i avlingen betyr også sikkerhet dersom dersom avlingen for en sort skulle slå feil (Jakobsen, 2013:222).

4.1.3 Bærekraftig utvikling og bærekraftig jordbruk

Bærekraftig utvikling defineres ifølge Store Norske Leksikon som “en utvikling som tilfredsstillende dagens behov uten å ødelegge fremtidige generasjoners muligheter til å tilfredsstillende sine behov” (Olerud, 2016). Bærekraftig utvikling som begrep ble lansert i rapporten “Vår felles framtid” som ble lagt fram av Verdenskommisjonen for miljø og utvikling i 1987. Kommisjonen ble også kalt Brundtland-kommisjonen (Olerud, 2016). Kommisjonen satte fokus på hvor viktig det er med en bærekraftig utvikling i møte med verdens fattigdomsutvikling, samt miljøutfordringene verden står overfor (Brundtland, 1987).

Ifølge Randi Jakobsen dyrker så mye som 80% av bønder i det globale Sør økologisk bærekraftig (2013:226-227). Dette er ikke nødvendigvis fordi bøndene er miljøbevisste, men fordi de som oftest ikke har råd til å kjøpe kjemiske hjelpemidler som kunstgjødsel og sprøytemidler. Mange typer jordbruk omtales innenfor bærekraftig jordbruk, men felles for alle er at man ønsker å utnytte naturen best mulig uten å ødelegge for framtidig bruk av ressursgrunnlaget (Jakobsen, 2013:227). Kunnskap om naturen er nøkkelen til bærekraftig jordbruk, og noen av metodene en benytter seg av er for eksempel gjenbruk av organisk materiale (for eksempel kumøkk som gjødsel), integrering av husdyr på gården, variasjon i hvilke frø man planter og vekselbruk (Jakobsen, 2013:227). Permakultur regnes som den mest bærekraftige retningen innen bærekraftig jordbruk (Jakobsen, 2013:227). Den baserer seg ikke på energi utenfra. Permakultur opprettholder produktive jordbrukssystemer som bevarer mangfoldet, stabiliteten og styrken i de naturlige økosystemene. Det kreves kunnskap

om hvilke planter som passer sammen, hvilke planter som tiltrekker seg de nyttige insektene, hvilke rotsystem som holder best på fuktighet og hva som kan hindre innsektsangrep (Jakobsen, 2013:227).

4.2 Småbønders økonomiske tilpasningsdyktighet

4.2.1 Frank Ellis og diversifisering

Ifølge Frank Ellis, en engelsk landbruksøkonom, utgjør småbønder ca. 20% av alle innbyggerne på jorda (Smukkestad, 2008:112). Småbønder i den tredje verden har i generasjoner drevet subsistensjordbruk, men i dag er det vanligere at de deltar i den moderne sektor, med andre ord pengeøkonomien. I økende grad handler og involveres bøndene i den moderne sektoren, flere og flere legger gradvis om fra selvbergingsjordbruk til kommersielt jordbruk (Smukkestad, 2008:112). Bøndene får nye muligheter gjennom markedet. Det kan gi andre muligheter enn tidligere. Prisene på varene til bøndene blir nå fastsatt i et marked ved tilbud og etterspørsel. Dette påvirker levestandarden, som vil gå opp og ned. Handelsjordbruket kan lettere føre til sult og kriser (Smukkestad, 2008:113).

Rurale husholdning finner nye løsninger for å øke inntektene sine og forbedre livskvaliteten til medlemmene i husholdninget. Frank Ellis forklarer diversifisering av levebrødet med en prosess, der han peker på ulike hjelpemidler som genererer inntekten som kreves for å overleve (Ellis, 1999:1-2). Ellis grupperer hjelpemidlene inn i fem grupper. Menneskelig kapital i form av utdanning, ferdigheter og helse er den første. Den neste gruppen omhandler fysisk kapital i form av praktiske hjelpemidler som gårdsutstyr og symaskin osv. Den tredje gruppen handler om sosial kapital der de sosiale nettverkene og foreningene folk tilhører har sin plass. Finansiell kapital der besparelser, kreditt, storfe og lignende hører hjemme er den fjerde gruppen. Og den siste gruppen Ellis omtaler er naturkapital der tilgang til naturressurser er vesentlig (Ellis 2009:1-2).

4.2.2 Chayanovs teori

Chayanov var en russisk landbruksøkonom som studerte den økonomiske atferden til småbønder i Russland. Teorien hans gikk ut på at småbønder i et førkapitalistisk samfunn tenker annerledes enn kapitalister og motiveres derfor av helt andre faktorer (Smukkestad, 2008:115). Småbønder var mer opptatt av å ha fullstendig behovsdekning enn å maksimere sin profitt. Å balansere forholdet mellom arbeidsinnsats og forbruk var viktig, og økt

produksjon førte til slutt til mindre arbeidsintensivitet. ”På det punkt hvor nytten ved økt produksjon og forbruk er lik ulysten ved å jobbe mer, vil familiemedlemmene slutte å arbeide” (Smukkestad, 2008:115). En slik holdning var fjern for vestlige kapitalister og dette har ført til flere komplikasjoner for bedrifter i det globale sør.

En slik måte å tenke på kan sammenlignes med det senere marxister kalte subsistenslogikk, som går ut på at bonden produserer for å dekke sine og familiens behov, ikke for å oppnå profitt og overskudd (Smukkestad, 2008:114).

4.2.3 Økonomisk rasjonalitet

Det har vært en trend blant vestlige utviklingsforskere at de har hatt et negativt syn på småbønder i den tredje verden (Smukkestad, 2008:118).

Småbøndernes atferd er blitt sett på som en hindring for vekst og utvikling på grunn av sine konservative og urasjonelle holdninger (Smukkestad, 2008:118).

Theodore W. Schultz, en amerikansk utviklingsøkonom, har derimot vært uenig i denne tankegangen. Schultz mener at småbøndene er rasjonelle i sin tankegang. Dersom småbonden befinner seg på et eksistensminimum, kan det være klokt av småbonden og ikke ta for store sjanser (Smukkestad, 2008:119). Det å ta unødvendig risiko kan koste familien dyrt, i form av for eksempel sult. Schultz mener at småbønder i tradisjonelle samfunn forblir fattige fordi det er få tekniske og økonomiske muligheter de kan nyttiggjøre seg av (Smukkestad, 2008:119). For å øke småbøndernes effektivitet må småbøndene forbedre kunnskapen og teknologien sin, hevder Schultz. Dette gjelder både hos den enkelte og i samfunnet generelt (Smukkestad, 2008:119).

4.3 Tilgang til jord

Jord er nødvendig for å produsere mat. Derfor er tilgang til jord en avgjørende faktor for å oppnå matsikkerhet i verden. Et stykke jord tilsvarer livsgrunnlaget til mange fattige mennesker i sør, og ifølge FAO er tilgang på jord en nøkkelfaktor for utvikling, ikke bare på landsbygda, men også i urbane strøk og i samfunnet som helhet (ESDD, 2002:1).

Etter frigjøringen av koloniene fulgte en rekke jordreformer (Jakobsen, 2013:232).

Verdensbankens strukturtilpasningsprogrammer hadde på mange måter ført til at bønder ble fratatt sitt levebrød, og mange kjempet hardt for å finne alternative levemåter (Jakobsen,

2013:233). Nyliberalistene som preget denne utviklingsperioden var svært opptatt av eiendomsretten og mente at det frie markedet var den beste forutsetningen for økonomisk utvikling. Det frie markedet skulle derfor også gjelde eiendom, altså landområder og jord. På 1990-tallet kom Verdensbanken ut med et spesifikt krav om en jevnere jordfordeling, samtidig som flere og flere jordløse presset på fra grasrotnivå og sosiale bevegelser florerte. Verdensbankens krav kom etter resultater av en statistikk som banken selv hadde gjort, som viste at en skjev jordfordeling og ulik tilgang på jord og var et svært betydelig detriment for utvikling (Jakobsen, 2013:232). Verdensbanken innførte privatisering av rettigheter på jord i utviklingsland (Jakobsen, 2013:232).

I mange utviklingsland skjer distribueringen av land utenfor markedet, for eksempel gjennom familie og arv eller etter annen uformell sedvane (Smukkestad, 2008:113). Bruksretten er viktigere enn eiendomsretten til landet (Smukkestad, 2008:113). I mange land i Afrika har det vært vanlig at jorda er felleseie, og innføringen av privat eiendomsrett på jord er derfor revolusjonerende for hele kontinentets system (Smukkestad, 2008:114).

Tilgang til land er som tidligere nevnt selve livsgrunnlaget for småbonden og husholdningets eksistens. Småbruket er ikke bare en produksjonsenhet, men også en forbruksenhet (Smukkestad, 2008:114). På denne måten distanseres småbruket fra det kapitalistiske storbruket.

4.3.1 Tilgang til vann

På lik linje med jordtilgang er tilgang til vann svært viktig for alle som driver med jordbruk. Å ha tilgang til vann er ikke bare selve livsgrunnlaget for et ruralt lokalsamfunn, men en nødvendighet for alle mennesker. Dette blir understreket i FNs bærekraftsmål nummer seks: “[...] sikre bærekraftig vannforvaltning og tilgang til vann og gode sanitærforhold for alle” (FN (1), 2017).

4.4 Urbanisering og “urban bias”

Urbanisering er et begrep som omtaler den økende befolkningen i verdens byer. Dette handler om at stadig flere flytter fra rurale til urbane områder. I dag bor mer enn halvparten (54%) av verdens befolkning i byer, mens det for 70 år siden var bare 30% (DESA, 2014:25).

Urbanisering er et globalt fenomen som vi ser i så og si alle verdens land på tvers av regioner og utviklingsnivåer (UN, 2017). I rike land i det globale Nord bor allerede en stor del av

befolkningen i byer, mens FN hevder at det i løpet av det neste tiåret vil skje en mye raskere og mer omfattende urbanisering i Afrika og Asia enn i noen andre regioner i verden (UN, 2017).

Ifølge en rapport fra FN, “World Urbanization Prospect 2014”, forventes verdens bybefolkning å øke med 2,5 millioner mennesker i perioden 2014 til 2050 (UN, 2017). 2050 vil 66% av den totale globale befolkningen være urban. 90% av denne veksten vil skje i Asia og Afrika (UN, 2017).

Smukkestad henviser i sin bok “Utvikling eller avvikling” til Michael Lipton, som kommer med følgende påstand om det han kaller “urban bias”:

The most important class conflict in the poor countries of the world today is not between labour and capital. Nor is it between foreign and national interests. It is between the rural classes and the urban classes (Smukkestad, 2008:113).

Småbønder som samfunnsgruppe blir autoritativt påvirket av mennesker med en høyere sosial og økonomisk status enn dem selv. Et eksempel på dette er at prisen på jordbruksvarer i utviklingsland ofte har vært bestemt av politikere og andre byråkrater i byene (Smukkestad, 2008:113). Lipton mener at det skjer en konsentrasjon av makten i byene fordi landsbybefolkningen ikke når fram til de politiske institusjonene i byene der avgjørelser blir tatt og makten ligger. Dette viser seg ved at svært få landsbydistrikter er representert i de politiske organene i mange utviklingsland (Smukkestad 2008:113).

5 Diskusjon

I dette kapittelet vil vi gjøre rede for funnene vi har samlet inn under feltarbeidet vårt i Volta-regionen i Ghana, og diskutere dette opp mot teorier vi mener er relevante. Det er mange forhold som påvirker den økonomiske situasjonen og matsikkerheten til en småbonde: jordbruksmetoder, markeder, eierskap til jord, tilgang til lokale ressurser, muligheter for lån og offentlige tiltak er noen forhold som kan nevnes. Fører småskalajordbruk til matsikkerhet for bøndene i Volta-regionen, og er det økonomisk bærekraftig for dem? Vi vil her forsøke å nærme oss et svar.

5.1 Småskalajordbruk og utvikling

Småbøndene på landsbygda i Volta-regionen driver tradisjonelt jordbruk preget av høy arbeidsintensitet og lite bruk av teknologiske hjelpemidler. Noen av bøndene leier traktor i begynnelsen av sesongen når jorda skal pløyes, men ellers går det i manuelt arbeid og de fleste har liten tilgang til moderne teknologi og hjelpemidler. Schultz hevder at kunnskap og teknologi er forutsetninger for å effektivisere småskalajordbruket (Smukkestad, 2008:119). I likhet med dette mente seksjonslederen ved den lokale jordbruksadministrasjonen i Sogakope at det var viktig å dele kunnskap og gi veiledning til småbønder, i tillegg til opplæring i bruk av ny teknologi (17.02.17). Dette kan være et bra tiltak fra myndighetenes side, men i våre samtaler med bøndene fikk vi inntrykk av at denne veiledningen ikke nådde fram.

Vi erfarte at bruk av teknologi som sprøytemidler og kunstgjødsel hadde sammenheng med størrelsen på gården. Jo større gård, desto mer bruk av kjemiske hjelpemidler. Vår oppfatning er dessuten at maskinelt utstyr, for eksempel en traktor, har stor betydning for effektiviseringen av jordbruket til småbøndene i Volta-regionen.

Bøndene er svært avhengig av vann for å drive jordbruk. Nedbør er deres primære vannkilde og forutsigbart regn er vesentlig for god avling. Dette har vært en utfordring for bøndene i Volta-regionen de siste årene, da regnet ikke har kommet regelmessig (informant 1, Fievie, 06.02.17). De blir derfor mer avhengig av kunstig vanning. Irrigasjonssystemer er kostbart og svært få småskalabønder har råd til dette. Kun én av de 22 bøndene vi snakket med hadde installert irrigasjonssystem (informant 12, Toklokpo, 09.02.17). Dersom tendensene til ustabil vær fortsetter, vil det ha en betydelig påvirkning på den fremtidige matproduksjonen. I en tid med klimakrise og global oppvarming mener vi at det er stor sannsynlighet for at tendensen med ustabil vær vil fortsette, og at småbønder på landsbygda er de som først og

fremst vil oppleve konsekvensene av dette. Klimakrise og global oppvarming er noe vi ikke vil drøfte mer spesifikt, men bøndenes avhengighet av været vil bli drøftet i forhold til økonomisk bærekraft senere i kapittelet.

Det å drive arbeidskrevende jordbruk i liten skala kan bety mye i kampen mot den globale fattigdommen, særlig er dette et viktig aspekt med tanke på land med høy arbeidsløshet hevder Randi Jakobsen (2013). Småbøndene i Volta-regionen er en del av arbeidsstyrken i den tradisjonelle sektoren fremfor den moderne sektoren (Smukkestad, 2008:41).

Småbøndenes gårder i Volta-regionen er som oftest familiedrevet. De fleste arbeider alene på åkeren, eventuelt sammen med en ektefelle. Barna hjelper også til når de ikke er på skolen. Svært få av småbøndene har annen arbeidskraft enn familien, og familien sysselsetter seg selv. En kan si at dette er en form for uformell sysselsetting og at jordbruket på denne måten skaper mange arbeidsplasser. Vi opplevde derimot at den formelle formen for sysselsetting ikke er like utbredt, da dette har en sammenheng med åkerstørrelse. Informant 3 (Fievie, 06.02.17) som har 1000 acres har for eksempel ansatt to eksterne arbeidere for å hjelpe til med driften. Informant 14 (Sokpo, 14.02.17), kvegbonden som har eiendom på 3000 acres, sysselsetter en gjeter. På gårdene med mindre landareal så vi ingen form for formell sysselsetting. Jordbruk er en sektor der uformell sysselsetting er svært utbredt og dette er positivt i forhold til generell sysselsetting i form av at det skaper mange arbeidsplasser uavhengig av utdanningsnivå eller andre krav til formell ansettelse i arbeidslivet. Dette betyr mye for mennesker på landsbygda uten utdanning.

5.1.1 Bærekraftig jordbruk

Randi Jakobsen mener at en så stor del som fire av fem bønder i det globale Sør dyrker økologisk bærekraftig (2013). I vårt datamateriale ser vi at samtlige av bøndene i liten grad bruker moderne innsatsfaktorer som kunstgjødsel osv. Vi erfarte at den beskjedne bruken av innsatsfaktorer først og fremst skyldes økonomi og ikke nødvendigvis fordi bøndene er miljøbevisste. Kjemikalier som sprøytemidler og kunstgjødsel blir brukt av de som har midler til å skaffe seg dette. De fleste vi snakket med har ikke mulighet til dette og bruker for eksempel naturgjødsel i form av kumøkk (informant 14, Sokpo, 14.02.17). Man kan dermed si at bøndene driver ubevisst økologisk. På den andre siden var det en av informantene, informant 10 (Toklokpo, 09.02.17), som bevisst ikke bruker sprøytemidler eller kunstgjødsel. Denne informanten ga uttrykk for at økologisk jordbruk er det beste både for naturen og også ernæringsmessig. Bruk av kjemikalier og energikrevende hjelpemidler kan være til stor hjelp

for en bonde og gjøre driften mindre arbeidskrevende. Samtidig kreves det kapital til dette, som gjør at det kanskje ikke er økonomisk bærekraftig for en småbonde.

Alternativt driver småbøndene med vekselbruk. Dette er en kjent teknikk innen bærekraftig jordbruk. Bøndene dyrker både cassava og andre arter på samme område, og cassava er vanlig å dyrke innimellom blant de andre vekstene på åkeren. Dette mangfoldet av arter beskytter mot skadeinsekter og jordbårne sykdommer (Jakobsen, 2013:222). Den enkelte bonden unngår dermed utgifter til kunstgjødsel og plantevernmidler. Samtidig gjør vekselbruk at jorda holder bedre på næringsstoffene og bonden kan dyrke gode avlinger flere år på rad (Bradbury, 2010). “Mangfold betyr også sikkerhet” sier Jakobsen i sitt kapittel om mat, makt og rettigheter. Dersom én av avlingene slår feil kan bonden belage seg på andre avlinger. På denne måten er småskalajordbruk mer bærekraftig enn industrijordbruk der det drives med spesialisering og monokultur.

Det faktum at småbøndene driver økologisk bærekraftig har også en stor helsegevinst sammenlignet med industrielt jordbruk. I det økologisk bærekraftige jordbruket slipper en unna store helselidelser som plantevernmidler og annen bruk av kjemikalier kan forårsake (Jakobsen, 2013:222). Derfor kan man si at småskalajordbruk fører til tryggere og renere mat fremfor industrijordbruket.

Informanter i Sokpoe.

Mange av bøndene driver med vekselbruk.

5.2 Økonomisk situasjon

Av det bøndene dyrker blir cassava mest brukt innenfor husholdningene, mens såkalte ”cash crops” som chilipepper, mais og peanøtter er mest lønnsomt å selge. Varene blir ofte solgt til et mellomledd, markedskvinner, som selger varene videre på ulike markeder. Noen bønder selger også varene selv. I Sogakope er det flere salgsboder, samt et rullerende marked som kommer til byen hver fjerde dag, og her blir mange av de lokale varene solgt.

5.2.1 Substansielt og kommersielt jordbruk

I det tradisjonelle bondesamfunnet har småbønder for det meste drevet med subsistensjordbruk, men i senere tid har bøndene blitt dratt mer og mer inn i den moderne sektoren som blir styrt av markedskrefter (Smukkestad, 2008:112). Det vil si at varer og tjenester får en verdi i form av penger. Dette fører til at flere bønder blir avhengige av å selge varene sine på et marked fremfor å kun drive med substansielt jordbruk. Flertallet av bøndene vi snakket med driver med en kombinasjon av substansielt og kommersielt jordbruk. Selv om de produserer mat til eget forbruk, har de andre nødvendige utgifter, blant annet til skolegang og medisiner, som gjør at de blir nødt til å selge noe av produksjonen (Informant 17, Sokpo, 14.02.17).

5.2.2 Liten avkastning på markedet

Da vi snakket med bøndene om deres økonomiske situasjon var det mange som svarte at de føler seg fattige. Markedsanalysen vår viser at avkastningen på lokale varer er svært lav og bøndene tjener minimalt på å selge varene sine. For eksempel kjøpte markedskvinne 18 en sekk på 50 kg chilipepper av en lokal bonde for 150 GHC (300 NOK) og solgte samme mengde for 170 GHC (340 NOK). Dermed fikk hun en profitt på 20 GHC (40 NOK). Informant 9 (Toklokpo, 09.02.17) fortalte at hen året før hadde dyrket én sekk mais på én acre, noe hen tapte penger på. Små sparinger fra tidligere gode år er noe mange av bøndene belager seg på, men samtidig er det vanskelig for de fleste å klare og spare noe etter innhøsting. Enkelte var svært fattige og da vi spurte informant 10 (Toklokpo, 09.02.17) om hens inntekt var svaret: “I survive by the grace of God.” (09.02.17).

5.2.3 Økonomisk ubevissthet

Noe som overrasket oss var hvor lite bøndene og markedskvinnene selv er klar over egen inntekt i form av profitt. Flere av markedskvinnene vi snakket med kunne ikke fortelle oss hvor mye profitt de hadde ettersom dette ikke var med i regnskapet deres. Vi fikk inntrykk av

at kvinnene er fornøyd så lenge de får byttet varene sine mot noen småpenger, uavhengig av hvor mye det er snakk om. Denne måten å tenke på er det teoretikeren Chayanovs snakker om, nemlig at småbønder ønsker å oppnå høyest mulig behovsdekning, men ikke nødvendigvis maksimering av profitt (Smukkestad, 2008:115). En slik tankegang står i kontrast til det som i den kapitalistiske markedsteorien kalles akkumulasjonslogikk. Her er målet å oppnå maksimal fortjeneste, der tilfredsstillelse av behov skal bidra til økt kapitalakkumulasjon (Smukkestad, 2008:114).

Det lokale sosialkontoret forsøker imidlertid å hjelpe bøndene med å sette opp enkle regnskap og budsjetter for å gjøre dem mer bevisste på inntekter og utgifter. Seksjonslederen Moses Kakaw fortalte at det ofte ikke skal mer til, og at slik enkel lærdom kan gi husholdningene et lite, men betydelig løft. Dette viser også til hvor viktig det er for småbonden med kunnskap, og at grunnleggende skolegang er vesentlig for alle mennesker i en utviklingsprosess.

5.2.4 Biinntekter

Ettersom det viser seg at å selge jordbruksvarer ikke er spesielt lønnsomt, belager mange av husholdningene i Volta-regionen seg på andre biinntekter for å få endene til å møtes. Den mest vanlige biinntekten kommer fra småkiosker i lokalsamfunnet og mindre handelsvirksomhet. Ellers driver bøndene med mye forskjellig som vedsalg, mursteinstøping, fiske, brødbaking, sying, som sikkerhetsvakt etc. I tillegg til dette er det også vanlig at familie utenfor husholdningene, eksempelvis døtre eller sønner med jobb i andre sektorer, sender penger hjem (informant 6, Awusakpoe, 07.02.17). Dette er i samsvar med det Ellis sier: “Empirical evidence from a variety of different locations suggests that rural households do indeed engage in multiple activities and rely on diversified income portfolios” (1999:3). Ellis viser til ulike hjelpemidler som kan bidra til en ekstra inntekt (Ellis, 1999:3). Han refererer blant annet til utdanning, praktiske hjelpemidler (gårdsutsyr o.l.), foreninger, finansiell kapital og naturressurser som sentrale hjelpemidler.

Vi erfarte at det var liten variasjon i hva som blir dyrket av bøndene. Dette gjør konkurransen på markedet større og prisen på varen går dermed ned. Dette fører til mindre inntekt for den enkelte bonden. I tillegg til at dette er lite økonomisk hensiktsmessig, truer det matsikkerheten i den lokale befolkningen ved at det ikke blir produsert nok næringsrik og

varierende mat. Som en konsekvens av dette ser vi at en del av maten som blir solgt i Sogakope er importert fra de nærmeste nabolandene.

5.2.5 Tilgang til lån

De fleste av bøndene vi snakket med ønsker å kjøpe flere innsatsfaktorer som sprøytemidler og irrigasjonssystemer for å utvide gårdsdriften. For at bonden skal ha en trygg og forutsigbar økonomi er slike innsatsfaktorer viktige. Dette kan gjøre at bøndene blant annet blir mer rustet mot uforutsigbart vær, insektangrep og sykdommer. Som tidligere nevnt sier Schultz at for å effektivisere småskalajordbruket må bøndene ha kunnskap og tilgang til teknologi (Smukkestad, 2008:119). For å kunne gjøre dette var det mange som ville ta opp lån. Den lokale banken, Agave Rural Bank LTD, bekreftet at det er høy etterspørsel etter lån blant bønder i området. Det er derimot et fåtall av bøndene som får mulighet til dette, ettersom rentesatsen på lån i Ghana er svært høy. Ifølge bankdirektør John A. Aheto (20.02.17.) ligger rentesatsen på et vanlig lån på 32% og må betales tilbake innen tre år. Rentesatsen blir fastsatt av sentralbanken i Ghana. En bonde som søker lån vil kun få tilbud om et såkalt høyrisikolån der renten er enda høyere. Grunnen til dette er at en bonde som regel ikke har en stabil inntektskilde å vise til og heller ingen form for garanti. Aheto presiserte at kun en til to småskalabønder får innvilget lån per år (statistikk). En annen bank vi besøkte, Solvet Co-Operative Credit Union, fortalte at de nærmest aldri innvilget lån til småbønder.

Kun én av våre informanter hadde tatt opp lån. Hen fikk lån gjennom å være medlem av en sparegruppe på 30 personer, der alle er fra samme lokalsamfunn. Tilsammen lager disse et fond for å betale tilbake lånet (informant 11, Toklokpo, 09.02.17).

Det er en svært lang og vanskelig prosess å søke om lån. En må først skrive en søknad, deretter delta på intervjuer og videre fylle ut enda flere skjemaer. Mange av småskalabøndene er analfabeter, og dette i seg selv er et hinder i prosessen. Dessuten skal de som godkjenner lånet gå på synfaring for å vurdere at bøndene har eiendom og reelle framtidsplaner. For bøndene er det også ofte vanskelig å stille med en garanti som banken krever. I tillegg plusser banken på et administreringsgebyr på 3% (Aheto, Sogakope, 20.02.17).

Bankdirektøren nevnte mikrofinans som et alternativ for bøndene, men var skeptisk til denne typen lån. Mikrofinanslån har en rentesats på 42% og er svært risikofyllt med en kort nedbetalingstid (Aheto, 20.02.17). Mikrofinans blir ikke videre drøftet i denne oppgaven.

Som følge av en lang, byråkratisk og kostbar søknadsprosess samt en høy rentesats ser vi at det er vanskelig for småbønder å få innvilget lån. I likhet med bankmennene er det enkelte av bøndene som selv ser risikoen ved å ta opp lån. Flere er redde for at avlingene skal slå feil og at de dermed ikke vil klare å betale tilbake lånet i tide. Dette blir underbygd av Schultz' teori om økonomisk rasjonalitet (Smukkestad, 2008:119). Mange av bøndene vi snakket med befinner seg på et eksistensminimum og ønsker ikke å ta sjanser for å unngå økonomisk krise som kan resultere i sult og lidelse. Dette resulterer i en ond sirkel der bøndene ikke tør å ta risikofylte valg som kan hjelpe dem ut av situasjonen, og de blir værende på et eksistensminimum.

Markedskvinne i Sogakope.

Syng er en biinntekt mange av småbøndene har

5.3 Tilgang til jord

Flertallet av bøndene vi intervjuet i Volta-regionen var eiere av sitt eget land, og omtrent samtlige hadde tilegnet seg interessene gjennom arv fra tidligere generasjoner. Dette er typisk for småbønder i den tredje verden, da mye av tildelingen av land skjer utenfor markedet gjennom familie og arv eller annen uformell sedvane (Smukkestad, 2008:113). Vår informant ved den lokale jordbruksadministrasjonen kunne bekrefte dette da han fortalte at staten i Ghana har liten innblanding når det gjelder eierskap av jord (Sogakope, 17.02.17). På den andre siden er det åtte av informantene som leier jorda de dyrker. En av informantene våre er hverken jordeier eller jordleier da han jobber for et større selskap som leier jord av staten.

Innføringen av formelle private eiendomsrettigheter har ført til en konsentrasjon av rikdom og jordeiendom, og flere og flere blir nødt til å leie. Det er rimelig å anta at dersom en bonde blir utsatt for en akutt økonomisk krise, blir han nødt til å selge jorda si for så å leie den tilbake. Verdensbankens innføring av privat eiendomsrett var ment å føre til en jevnere jordfordeling og bedre tilgang på jord i u-land (Jakobsen, 2013:232). Vi mener at det ikke har fungert etter målsettingene, da en jordleier har en vanskeligere økonomisk situasjon enn en jordeier. I neste avsnitt vil vi prøve å forklare hvorfor vi mener dette.

For å sammenligne den økonomiske situasjonen til jordeiere kontra jordleiere, vil vi si at jordleierne er vanskeligere stilt. De har utgifter enten i form av direkte betaling til jordeier eller ved at de må dele på avlingene som er dyrket på jorda. Eksempelvis betaler en av bøndene (informant 22, Tefle, 15.02.17) 200 GHC (400 NOK) per acre i året, en annen (informant 19, Tefle, 15.02.17) betaler 500 GHC (1000 NOK) per acre i året mens informant 20 får en tredel av avlingene hen dyrker på landområdet ("share-cropping"). Jordleierne som må betale direkte til jordeier blir tvunget til å drive kommersielt, da betalingsformen er penger. Av disse to måtene å leie ut jord på vil vi si at det er mer positivt å bruke share-cropping som en strategi fra utleiers side, da det kan være vanskelig for en leietaker å stille med økonomiske midler. Som jordeier er en ikke avhengig av finansielle midler for å beholde landet og kan derfor velge om en vil bruke all produksjonen til eget forbruk fremfor å måtte selge en andel av avlingene. På bakgrunn av dette påstår vi at matsikkerheten til en som eier blir bedre ivarettatt enn for en som leier.

Åkerstørrelse til våre informanter varierer fra 0,5 til 7 acres, noe som tilsvarer et gjennomsnitt på 3,5 acres. Her har vi fire avvik, herav tre som hadde betydelig større jordareal enn

majoriteten av informantene våre, samt en som hverken leier eller eier jord. En av disse driver med kvegdrift og det store landområdet blir brukt til beite, mens sistnevnte jobber for et større selskap som leier jord av staten. Ifølge FAO er gjennomsnittlig åkerstørrelse til en småbonde i det globale Sør 1-2 acres, noe som vil si at informantene våre har et noe større landområde enn gjennomsnittet (FAO, 2006). Det må her presiseres at åkerstørrelse ikke nødvendigvis er proporsjonalt med hverken økonomisk bærekraft eller levestandard. For eksempel har informant 20 (Tefle, 15.02.17) et jordareal på syv acres, men kun tre acres er dyrkbar jord.

Når dette er sagt, sies det at bruksretten er viktigere enn eiendomsretten for småbønder (Smukkestad, 2008:113). Eierskap er ikke det sentrale, da heller selve tilgangen på jorda og muligheten til å kunne dyrke mat er det viktigste. Etter å ha gjort en sammenligning av jordleierne og jordeierne av våre informanter vil vi påstå at dette ikke er helt riktig å si. Muligheten til å dyrke mat er det klart viktigste, men en ekstra utgift for en småbonde er ikke økonomisk bærekraftig og vil som tidligere nevnt føre til at en bonde blir tvunget til å selge maten sin uavhengig av om han har nok mat til eget forbruk eller ikke. Den *formelle* private eiendomsretten derimot virker meningsløs, da vi ser at mange av bøndene ikke har noen formell registrering av landområdet sitt.

5.3.1 Tilgang til vann

Vi observerte en del luksushoteller langs elvebredden av Volta River. Nicholas, tolken vår, gjorde oss oppmerksom på at dette har vært en utfordring i regionen de siste årene. Elven tilrettelegger for kunstig vanning, men de store luksushotellene hindrer bønders tilgang til vannet. I Ghana finnes det ingen restriksjoner på hvor nært elven man kan bygge (Bordeha, 05.02.17). De lokale bøndene blir tilsidesatt til fordel for private aktører i turistnæringen. Innenfor politisk økologi studeres denne prosessen, der selskaper “[...] starter opp næringsvirksomhet på en måte som er problematisk for lokalbefolkningen” (Benjaminsen & Svarstad, 2010:11). Når selskapene hindrer lokalbefolkningens tilgang til elven, truer dette både den økonomiske situasjonen til bøndene samt den lokale matsikkerheten. Siden mange bønder nå ikke kan ta i bruk den naturlige vannkilden, elven, blir de nødt til å investere i kostbare irrigasjonssystemer. Selskapene okkuperer fruktbare jordområder og mulighetene til å bosette seg langs elva blir begrenset.

Dette er også et konkret eksempel på noe staten kan gjøre noe med, som ville hjulpet småbøndene i regionen betydelig. Staten prioriterer imidlertid private aktørers næringsvirksomhet fremfor lokalbefolkningens behov, og naturgrunnlag som i prinsippet skal komme lokalbefolkningen til gode blir beslaglagt. Luksushotellene langs Volta-elven har få besøkende og blir hovedsakelig brukt av de få turistene som kommer til Sogakope og ferierende bybefolkning. Av og til blir luksushotellene brukt til å holde ulike konferanser i regi av myndighetene på nasjonalt og lokalt nivå.

5.4 Organisering og empowerment

Organisering er et av tiltakene den lokale jordbruksadministrasjonen har satt i gang. De organiserer bøndene etter hvilke produkter de selger for deretter å rådføre dem til å samarbeide om innkjøp av blant annet teknologiske hjelpemidler, kjemikalier og større kvantum av frø for å få en gunstigere pris. I tillegg hjelper de til med å få til avtaler med levering av produkter til lokale markeder (Ernst, Sogakope, 17.02.17). Dog opplevde vi i våre samtaler med bøndene at disse tiltakene ikke når frem. Likevel mener mange av småbøndene at en type samarbeid er viktig. Noen samarbeider for eksempel gjennom felles leie av traktor (informant 1, Fievie, 06.02.17). Andre nevnte at informasjonsutveksling er betydningsfullt. Dessuten ser vi også at samarbeid kan hjelpe bøndene med å få lån gjennom sparegrupper (informant 11, Toklokpo, 09.02.17). Ikke bare gir denne formen for samarbeid en opplevelse av tilhørighet, det er også økonomisk lønnsomt og bidrar til et høyere kunnskapsnivå. Vi ser derfor at det kan være svært positivt å få til en organisering av bøndene på et enda høyere nivå. Tiltakene fra den lokale jordbruksadministrasjonen er godt ment, men fungerer ikke i praksis.

Organisering av bøndene bidrar ikke bare til kunnskapsutveksling og økonomisk bedring, men kan også bidra til at bøndene står sterkere mot styringsmaktene. Organisering fører til “empowerment” for den enkelte bonde og styrker småbøndenes posisjon som samfunnsgruppe. Småbøndenes makt i samfunnet vil bli diskutert nærmere under avsnittet om urbanisering og “urban bias” i neste kapittel.

Bøndene står sterkere sammen.

5.5 Urbanisering, “urban bias” og statens rolle

Å drive med jordbruk er hardt fysisk arbeid og en uforutsigbar livssituasjon. Mange virket svært slitne, og da vi besøkte de små lokalsamfunnene observerte vi ofte at folk lå og sov i skyggen og enkelte drakk alkohol. Så og si alle bøndene vi snakket med var opptatt av at barna deres skulle finne annet arbeid enn jordbruk. Skolegang blir prioritert og foreldrene ønsker at barna skal ta høyere utdanning (informant 9, Toklokpo, 09.02.17). Landets universiteter og høyskoler er for det meste plassert i byene, som Accra, Cape Coast og Tema. Mange av barna til bøndene vi kom i kontakt med bor i nettopp disse byene for å ta utdanning, og blir ofte værende der. Med dette ser vi en pågående fraflytting fra landsbygda og inn til byene. Urbanisering er et kjent fenomen i alle verdens regioner, men er mest omfattende i den globale Sør (UN, 2017). Vi påstår at en stadig konsentrasjon av mennesker i de urbane områdene byr på problemer ikke bare i byene, men også i de rurale distriktene. Ettersom nesten alle bøndene i Volta-regionen ikke ønsker at barna skal overta gården, må en sette spørsmål ved småskalajordbrukets framtid i regionen og derav innbyggernes matsikkerhet.

Et annet insentiv for å flytte fra landsbygda og inn til Ghanas byer er mulighetene for arbeid i moderne sektor med bedre betalt jobb. Ofte fikk vi høre at husholdningene fikk økonomisk støtte av familiemedlemmer bosatt i de større byene i landet (informant 6 & 4, Awusakpoe, 07.02.17). Mange av bøndene uttrykket som sagt et ønske om at etterkommerne deres skulle finne annet arbeid, og mange henviste til jobber innenfor staten, bankvirksomhet eller andre såkalte “white collar jobs” (informant 21, Tefle, 15.02.17).

Randi Jakobsen skriver i boken “En innføring i utviklingsstudier” at det enkelte lands politikk har stor betydning når det gjelder matsikkerhet i verden (2013). Mange av bøndene i Sogakope ga uttrykk for at de føler seg utenfor den nasjonale utviklingsprosessen. De mener at staten fokuserer for mye på utvikling i byene framfor å iverksette tiltak på landsbygda (informant 8, Toklokpo, 09.02.17). Mange nevnte at de ønsker finansiell statlig støtte i form av subsidier. Andre ønsker støtte i form av andre tiltak, for eksempel nevnte informant 17 (Sokpoe, 14.02.17) at staten burde rydde langs elvebredden av Volta-elven for å bedre tilgangen til elva. Staten hadde ikke gjort noe med dette. “No change for Ghana”, sa informanten.

Selv om mange av bøndene har forslag til hva staten kan bidra med, fikk vi inntrykk fra enkelte at de er svært avskjermet fra landets politikk og ikke ser på staten som en hjelpende institusjon. Vi ser her at Michael Liptons påstand om klassekamp mellom den rurale og urbane befolkningen har overføringsverdi. Den politiske makten i et land er sentrert i byene og landsbybefolkningens interesser blir ofte dårlig ivaretatt. Derfor har ikke innbyggerne på landsbygda like stor politisk innflytelse (Smukkestad, 2008:113). Dette er det Lipton kaller for “urban bias”.

I Sogakope besøkte vi det lokale sosialkontoret for å undersøke om det finnes noen form for statlig støtte for de fattige småbøndene. Her ble vi fortalt at de aller fattigste kan søke om finansiell støtte, men at det er svært få som faktisk mottar utbetaling da dette er en svært byråkratisk prosess. Mange av de som oppsøker hjelp er enslige, kvinnelige småbønder som prøver å få barna gjennom skolen. Det blir i første omgang opprettet en mappe for hver enkelt som ønsker å søke om støtte. Dersom sosialkontoret mener det er mulighet for at familien kan få innvilget støtte, hjelper de dem med å skrive en søknad til District Assembly (distriktskontoret). Her er behandlingstiden lang og mange av søknadene blir aldri behandlet. Sosialkontoret må rapportere inn alt av arbeid og informasjon til staten, men får imidlertid lite midler fra høyere hold. Kontoret oppsøker isteden private instanser for finansiell støtte. De velger å kanalisere de små midlene inn mot preventivt og oppsøkende arbeid på eget initiativ.

I 2016 lanserte imidlertid staten et nytt program som har gitt ny motivasjon til de ansatte ved sosialkontoret. LEAP (Livelihood Empowerment Against Poverty Programme) tilbyr finansiell støtte til de ekstremt fattige og sårbare husholdningene (LEAP Programme, 2016). Ifølge den ghanesiske stat er en husholdning ekstremt fattig dersom familien ikke klarer å møte de nødvendige ernæringsmessige behovene selv om hele inntekten er viet til forbruk (LEAP, 2016). Moses Kakaw ved sosialkontoret mener at hvis alt går som det skal kan dette programmet være en redning for mange av de aller fattigste småbøndene i regionen (20.02.17).

6 Sammendrag og konklusjon

Avslutningsvis i oppgaven vil vi forsøke å gi et svar på problemstillingen vår ved å sammenfatte funnene våre og trekke dem inn i en større utviklingssammenheng. Først vil vi gi en oppsummering av funnene våre.

6.1 Sammendrag av funn

Småbøndene i Volta-regionen driver tradisjonelt jordbruk med liten bruk av moderne teknologi og hjelpemidler. De er svært avhengig av været og nedbør er deres viktigste vannkilde. Tilgangen til vann er begrenset, da luksushoteller langs elvebredden av Volta-elven beslaglegger dyrkbar mark og blokkerer adgangen til vannet. Den typiske småbonden i området driver ubevisst økologisk bærekraftig. Småbøndene driver en kombinasjon av substansielt og kommersielt jordbruk. Jordbruksvarene gir derimot lite avkastning, og det er minimalt å hente ut av profitt på det lokale markedet. Det er liten variasjon i hva bøndene dyrker og selger, og det er hard konkurranse om å få solgt varene sine. Biinntekter er noe mange belager seg på, og flere av bøndene har annet arbeid ved siden av jordbruket for å få endene til å møtes. Enkelte er svært fattige og lever fra hånd til munn. Småbøndene er lite økonomisk bevisste og tenker først og fremst på egen behovsdekning fremfor salgsinntekter. Basiskunnskaper om salg og kjøp samt enkel regnskapsføring kan være avgjørende for bondens inntekt. Det lokale sosialkontoret forsøker å hjelpe bøndene med dette (Kakaw, 20.02.17). Lån fra lokale banker er svært vanskelig å få innvilget, og innebærer en byråkratisk søknadsprosess og høy rente. De fleste eier sitt eget landområde og har tilegnet seg dette gjennom arv, men mange er også jordleiere. Jordleierne er dårligere økonomisk stilt og å eie sitt eget landområde kan bety mye. Myndighetene i Ghana spiller en liten rolle i småbøndenes liv, da mange av tiltakene som blir iverksatt ikke når fram. Samarbeid bøndene seg imellom styrker bondens posisjon og fører til empowerment hos den enkelte bonde. Det kan føre til høyere kunnskapsnivå og hjelper bøndene økonomisk. Den lokale jordbruksadministrasjonen har sett betydningen av å få til en organisering av bøndene (Ernst, Sogakope, 17.02.17).

6.2 Svar på problemstilling

Spørsmålet vi har stilt oss er: fører småskalajordbruk til matsikkerhet for bøndene i Volta-regionen, og er det økonomisk bærekraftig for dem?

Med bakgrunn i våre funn mener vi at det ikke er økonomisk bærekraftig for en bonde å drive småskalajordbruk i Volta-regionen, og derfor ikke fører til matsikkerhet. I dagens samfunn ligger markedsprinsipper til grunn for det økonomiske systemet, og småbønder blir mer og mer integrert i den moderne sektor hvor pengeøkonomien gjelder. Da småskalajordbruket ikke fører til nødvendig akkumulering av kapital gjør dette at småbonden ikke til enhver tid har “[...] fysisk og økonomisk tilgang til nok, trygg og næringsrik mat som møter ernæringsbehov og matpreferanser for et aktivt og sunt liv” (FAO, 2017:1).

Innledningsvis nevnte vi rapporten til FAO og Verdensbanken fra 2009 (IAASTD). Deres klare anbefaling er her en satsning på økologisk småskalajordbruk for å øke matsikkerheten i verden (Jakobsen, 2013:228-229). Det er et paradoks at to av verdens viktigste globale organisasjoner anbefaler tiltak som kun kan gjennomføres dersom man gjør en fundamental endring av det økonomiske systemet som disse organisasjonene så nådeløst beskytter.

Hvis man skal kunne få til et økologisk bærekraftig jordbruk med små enheter, må man sørge for bedre vilkår for småbønder. Finansiell støtte i form av subsidierte lån vil gi økt mekanisering og effektivitet. Subsidiert fra staten til moderne innsatsfaktorer vil gi økt produksjon og avkastning. Bedre organisering vil føre til høyere kunnskapsnivå blant bøndene og mer politisk gjennomslagskraft. Og ikke minst vil tiltak i form av utdanning og opplæring alltid være viktig i en utviklingsprosess.

Det er viktig at det tilrettelegges for jordbruksdrift og at man ikke prioriterer utbygging av hoteller og annen næringsvirksomhet på jordbruksarealer, som også hindrer tilgangen til vann. Det er viktig at småbøndene får bruke de lokale naturressursene slik de har krav på.

For en ting er sikkert: “Without farmers no one can survive.” (informant 11, Tokloko, 09.02.17).

Litteraturliste

Bøker

Benjaminsen, T. A. & Svarstad, H. (2010). *Politisk Økologi. Miljø, mennesker & makt*. Oslo: Universitetsforlaget

Jakobsen, R. (2013). "Mat, marked og rettigheter". Eriksen, T. L. & Feldberg K. B. (Red.), *Utvikling, en innføring i utviklingsstudier* (213-237). Kristiansand: Cappelen Damm AS.

Johannessen, A., Tufte, P. A. & Christoffersen, L. (2010). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo: Abstrakt forlag AS

Mayoux, L. (2006) "Quantitative, qualitative or participatory? Wich metod, for what and when?" Desai, V. & Potter, R. B. (Red.), *Doing development research* (115-129). London: SAGE

Nærstad, A. & Randen, O. (2012). *Den unødvendige sulten*. Ål: Boksmia

Smedshaug, C. A. (2009). *Kan jordbruket fø verden?* Oslo: Universitetsforlaget

Smukkestad, O. (2008). *Utvikling eller avvikling?* Oslo: Gyldendal Akademisk.

Nettkilder

Agric in Ghana. (2013). Agriculture in Ghana, Country Brief. 09.05.17. Hentet fra <http://agricinghana.com/2013/05/14/agriculture-in-ghana-country-brief/>

Alhassan, O. (2006). Lan access and security of tenure in Ghana: some considerations for improvement and the outcome report of the thematic dialogue held on 24 january 2006, Accra, Ghana. *A vision for the future. International Conference on Agrarian Reform and Rural Development (ICARRD)*. 15.04.17. Hentet fra http://hubrural.org/IMG/pdf/icarrd_final_etude_cas_ghana_eng.pdf

Almås, R. (2015). Monokultur. *Store norske leksikon*. 30.04.17. Hentet fra <https://snl.no/monokultur>

Amankrah, J. Y. (2012). Youth unemployment in Ghana: prospects and challenges, *Working Paper*. 30.03.17. Hentet fra <https://www.cepa.org.gh/researchpapers/Youth73.pdf>

Ankapong, K. (2015). Land ownership in Ghana (part 1). 19.03.17. Hentet fra <http://house.jumia.com.gh/journal/land-ownership-ghana-part-1/>.

Bama. (2017). Kassava. 09.05.17. Hentet fra <http://www.bama.no/gronnsaker/rotgronnsaker/kassava/>

Benestad, E. E. P. (2017). Hen. *Store norske leksikon*. 30.04.17. Hentet fra <https://sml.snl.no/hen>

Bradbury, K. (2010). Crop rotation for growing vegetables. 25.04.17. Hentet fra <https://www.growveg.com/guides/crop-rotation-for-growing-vegetables/>

Brundtland-kommisjonen. (2017). Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. 30.04.17 Hentet fra <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>

Central Intelligence Agency. (2017). The world factbook. 27.03.17. Hentet fra <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/gh.html>

Collins English Dictionary. (2017). Cash Crop. 09.05.17. Hentet fra <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/cash-crop>

Collins English Dictionary. (2017). White-collar worker. 09.05.17. Hentet fra <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/white-collar-worker>

Cooke, E., Hague, S., McKay, A. (2016). *The Ghana poverty and inequality report*. 10.04.17. Hentet fra [https://www.unicef.org/ghana/Ghana_Poverty_and_Inequality_Analysis_FINAL_Match_2016\(1\).pdf](https://www.unicef.org/ghana/Ghana_Poverty_and_Inequality_Analysis_FINAL_Match_2016(1).pdf)

Dahl, Ø. & Befring, E. (2017). *Kommunikasjon og kultur 1*. 04.04.17. Hentet fra <http://ndla.no/nb/node/21941?fag=6118>

Dahlum, S. (2014). Deltakende observasjon. *Store norske leksikon*. 05.04.17. Hentet fra https://snl.no/deltakende_observasjon

Department of Economic and Social Affairs (DESA). (2014). *World Urbanization Prospects*. 20.04.17. Hentet fra <https://esa.un.org/unpd/wup/Publications/Files/WUP2014-Report.pdf>

Economic and Social Development Department (ESDD). (2002). Gender and access to land. 09.05.17. <http://www.fao.org/docrep/005/Y4308E/y4308e03.htm#TopOfPage>

Ellis, F. (1999). *Rural livelihood diversity in developing countries: evidence and policy implications*, ODI Natural Resource Perspectives, nr.40:1-10. 22.04.17. Hentet fra <http://www.odi.org.uk/resources/docs/2881.pdf>

FAO. (2006). *Food security* (2). 30.04.17. Hentet fra <http://www.fao.org/forestry/13128-0e6f36f27e0091055bec28ebe830f46b3.pdf>

FN-Sambandet (1). (2017). Hva er FNs bærekraftsmål? 15.04.17. Hentet fra <http://www.fn.no/Tema/FNs-baerekraftsmaal/Dette-er-FNs-baerekraftsmaal>

FN-Sambandet (2). (2017). Hva var FNs tusenårsmaal? 30.03.17. Hentet fra <http://www.fn.no/Tema/FNs-tusenaarsmaal/Hva-er-FNs-tusenaarsmaal>

Focus on land (1). (2017). Land administration at a crossroads in Ghana. 14.03.17. Hentet fra <http://www.focusonland.com/land-administration-at-a-crossroads-in-ghana/>

Focus on land (2). (2017). Land rights and development in Ghana. 30.03.17. Hentet fra <http://www.focusonland.com/countries/ghana/>

Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2014). *The State of Food and Agriculture, innovation in family farming*. 02.05.17. Hentet fra <http://www.fao.org/3/a-i4040e.pdf>

Ghana Statistical Service (1). (2010). *Population & housing census* (regional analytical report). 31.03.17. Hentet fra http://www.statsghana.gov.gh/docfiles/2010phc/2010_PHC_Regional_Analytical_Reports_Volta_Region.pdf

Ghana Statistical Service (2). (2015). *Ghana poverty mapping report*. 10.04.17. Hentet fra <http://www.statsghana.gov.gh/docfiles/publications/POVERTY%20MAP%20FOR%20GHANA-05102015.pdf>

Ghana Statistical Service (3). (2010). Population by region, district, age group and sex. 09.05.17. Hentet fra http://www.statsghana.gov.gh/docfiles/pop_by_region_district_age_groups_and_sex_2010.pdf

Globalis. (2017, 27.03). Ghana. 20.03.17. Hentet fra <http://www.globalis.no/Land/Ghana>

Government of Ghana. (2017, 27.03). Volta. 20.03.17. Hentet fra <http://www.ghana.gov.gh/index.php/about-ghana/regions/volta>

Hofstad, K. (2016). Acre. *Store norske leksikon*. 09.05.17. Hentet fra <https://snl.no/acre>

Josh. (2010). The state of the agriculture sector in Ghana. 09.05.17. Hentet fra <http://developeconomies.com/development-economics/the-state-of-the-agriculture-sector-in-ghana/>

Leraand, D. (2015). Ghanas historie. *Store norske leksikon*. 20.03.17. Hentet fra https://snl.no/Ghanas_historie

Leraand, D. (2014). Ghanas landbruk og fiske. *Store norske leksikon*. 20.03.17. Hentet fra https://snl.no/Ghanas_landbruk_og_fiske

Leraand, D. (2016) Økonomi og næringsliv i Ghana. *Store norske leksikon*. 25.03.17. Hentet fra https://snl.no/%C3%98konomi_og_n%C3%A6ringsliv_i_Ghana

Livelihood Empowerment Against Poverty (LEAP).(2016). LEAP Objectives. 09.05.17. Hentet fra <http://leap.gov.gh/about-us/objectives/>.

NTB. (2016). Presidenten erkjenner valgnederlag i Ghana. *Rbnett*. 28.03.17. Hentet fra <http://www.rbnett.no/ntb/utenriks/2016/12/09/Presidenten-erkjenner-valgnederlag-i-Ghana-13911885.ece>

Olerud, K. (2016). Bærekraftig utvikling. *Store norske leksikon*. 07.04.17. Hentet fra https://snl.no/b%C3%A6rekraftig_utvikling

Our Africa. (2017). Ghana climate agriculture. 25.04.17. <http://www.our-africa.org/ghana/climate-agriculture>

Rünger, M. (2006). Governance, land rights and access to land in Ghana - a development perspective on gender equity. 19.03.17. Hentet fra https://www.fig.net/resources/proceedings/fig_proceedings/accra/papers/ts01/ts01_02_ruenger.pdf

The World Bank (1). (2017). GDP (current US\$). 26.04.17. Hentet fra <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>

The World Bank (2). (2017). World Bank country and lending groups. 09.05.17. Hentet fra https://docs.google.com/document/d/13lZhQUAbQwCi_efp-z3CetdG15b9WcD10JffvvGS4S8/edit#

Thuesen, N. P. (2017). Ghana. *Store norske leksikon*. 25.03.17. Hentet fra <https://snl.no/Ghana>

Trading Economics. (2017). Ghana BNP. 09.05.17. Hentet fra <http://no.tradingeconomics.com/ghana/gdp>

United Nations. (2017). Urbanization. 24.04.17. Hentet fra <http://www.un.org/en/development/desa/population/theme/urbanization/>

United Nations Development Programme (UNDP). (2017). Human development indicators Ghana. 09.05.17. Hentet fra <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/GHA>

Utviklingsfondet (2017). *Utviklingsfondet*. 17.04.17. Hentet fra <http://www.utviklingsfondet.no/milj-og-utvikling/sult-og-matsikkerhet/sult-og-landbruket/>

World Bank. (2017). Ghana. 09.05.17. Hentet fra <http://data.worldbank.org/country/ghana>

Wæhle, E. (2017). Ewe. *Store norske leksikon*. 09.05.17. Hentet fra <https://snl.no/ewe>

Bilder

Kart 1: Ghana. (2016). Hentet fra <https://media1.britannica.com/eb-media/75/5075-004-8665B7DC.jpg>

Kart 2: Location of Volta in Ghana. (2017). Hentet fra https://en.wikipedia.org/wiki/Volta_Region

Alle andre bilder og kart er våre private bilder.

Vedlegg 1: Oversikt over småbønder

Intervju Nr.	Kjønn	Alder	Utdanning	Hushold	Bimttekter	Eier eget land?	Størrelse	Avling	Marked	Lån
1	M	68 år	12 år	1 kone, 3 barn	pensjonert	ja	1,5 acres	Cassava og mais		nei
2	M	38 år	12 år	2 koner, 3 barn	kun gården	ja	35 acres	Chilli, cassava, mais, peanøtter	markeds kvinner, lokalt	nei
3	M	51 år	11 år	1 kone, 6 barn	kun gården	ja	1000+ acres	Cassava, mais, chilli	markeds kvinner, Togo og Benin	nei
4	K	"late 40"	0 år	1 søster	tradisjon + støtte fra barne	leier, 1/3 share	1-2 acres	Chilli, cassava, mais, peanøtter	selger bare pepper på markedet	nei
5	M	Ca. 70 år	5 år	1 kone, 4 barn	hovedsaklig gård	ja	5 acres	Cassava, mais, chilli, tomater, garden egg	markeds kvinner, lokalt	nei
6	M	51 år	5 år	1 kone, 1 tante, 3 tantebarn (3 egne barn bor ikke hjemme)	økonomisk støtte fra barne	ja	3 acres	Cassava, mais, chilli, tomater, okro	markeds kvinner, lokalt	nei
7	M	ca. 40 år	10 år	1 kone, 1 bror, 6 barn	kun gården	leier, 1/3 share	2 acres	Cassava, mais, chilli	markeds kvinner, lokalt	nei
8	M	mid 70 år	0 år	1 kone, 2 barn, 14 barnebarn	kun gården	ja	5 acres	Cassava, mais, pepper, tomater	markeds kvinner, lokalt (pepper-Togo)	nei
9	M	45 år	12 år	1 kone, 1 bestefar, 4 barn	trading	leier, betaler direkte	6 acres	Cassava, mais, chilli	markeds kvinner, lokalt	nei
10	K	60 år	0 år	2 søsken, 1 barn, 4 barnebarn	kun gården	ja	3 acres	Cassava, mais, chilli	markeds kvinner, lokalt og Togo	nei
11	K	30 år	9 år	2 foreldre, 4 søsken, 2 barn	trading	leier, 1/3 share	3 (9 totalt)	søtpotet	selger selv i Togo	ja, lånegruppe
12	M	49 år	6 år	1 kone, 5 barn	trading + steige stein	leier, betaler direkte	3 acres	Mais, chilli	markeds kvinner, lokalt	nei
13	M	50 år	0 år	2 søstre, 5 barn	fiske	ja	1/2 acres	Cassava og mais	søstrene selger til lokale markeder	nei
14	M	61 år	0 år	1 kone, 4 barn	selger ku og melk, 3 små	ja	3000 acres	63 kuer + cassava, mais, pepper	kjøper ku hos han	nei
15	M	37 år	12 år	1 kone, 6 barn	fiske og kona selger brød	ja	2 acres	Cassava, okru, pepper, garden egg, kål, gulrot, kokosnøtt, plantain.	markeds kvinner lokalt, fisk til fiskersøgere	nei
16	M	38 år	12 år	1 kone, 2 barn	jobber i Global Agriculture Development Company	nei		Ris	selger risen i Ghana	nei
17	M	59 år	7 år	1 kone, 3 barn, 1 barnebarn	security guard	ja	2 acres	Cassava, mais, plantain,	lokalt marked, markeds kvinner	nei
18	M	69 år	0 år	1 kone, 4 barn (9 totalt)	kun gården	ja	4 acres	Cassava, mais, chilli	selger lokalt	nei
19	K	ca. 75 år	0 år	1 kone(enke), 5 barn, 20 barnebarn	gården + selger grøt av mais året	leier, 500 cedi pr acres i året	6 acres	Cassava, mais, chilli, peanøtter,	selger selv lokalt	nei
20	M	31 år	13 år	1 kone, 1 barn	gården + syng	leier, 1/3 share	7 acres	Cassava, søtpotet, kakao, palmeolje	selger cassava selv lokalt, resten ulike folk	nei
21	K	Ca. 70 år	3 år	1 mann, 1 barnebarn	økonomisk støtte fra barne	ja	2 acres	Cassava, mais, sweat potatoes (pepper and tomatoes)	marked (junction), markeds kvinner	nei,
22	K	60 år	10 år	1 mann, 4 barn, 1 barnebarn	geiter & høner	leier, 200 cedi pr acres i året	6 acres	Cassava, mais, pepper	marked, markeds kvinner	nei

Vedlegg 2: Oversikt over fagpersoner

Navn	Firma	Stilling
Ernst	Den lokale jordbruksadministrasjonen under Ministry of Food and Agriculture	Seksjonsleder
John A. Aheto	Agave Rural Bank LTD.	Administrerende direktør
Kwame	Solvet Co-Operative Credit Union LTD.	Ansatt
Moses Kakaw	Social Welfare	Seksjonsleder

Vedlegg 3: Intervjuguide til småbøndene

Personal background

- What is your name?
- Where are you born?
- How old are you?
- Do you have any education?
- Have you participated any course or education related to farming? How did you learn farming?
- How many people live in your household?
  - What kind of income sources support your household?
  - Do you have any children in school?
  - Who is helping with the cultivation and the farm work?
- How big is your field?

Main part

- How did you acquire this land? Do you own your land or hire?
- What kind of crops are you cultivating?
  - Are you growing different crops in different seasons?
  - Do you operate with crop rotation?
- Do you do substantial or commercial agriculture, or both?
If commercial:
  - How is the process when it comes to selling your goods?
  - For what market?
  - What is your profit? Income?
  - Do you have any loans? For what purpose? How is the condition of your loan?
- What kind of methods are you using on the field?
- Have you experienced any changes during the past ten years when it comes to the following:
  - Access to equipment?
  - Access to markets?
  - Competition on the market?
  - Weather and climate?

Last part

- What are your advantages and disadvantages as a farmer?
- What are your hopes for the future?
- What do you want for your children?
- There has been a lot of development in Ghana the past years. Do you feel that you participate in this development?
  - Do you feel that the development in the country benefits you? In which way?
- Do you feel that the government is supporting you and other farmers in the area?

- Is there anything that can be done differently, and do you have any specific suggestions to what the government should do?
- Is there anything else you would like us to know?

Vedlegg 4: Spørsmål til markedsundersøkelsen

- Where do you get the crops?
- For what price did you buy them?
- For what price do you sell them?
- How much was your income last market day?

Vedlegg 6: Intervjuguide til den lokale

jordbruksadministrasjonen

- What is your name?
- What is the purpose and objectives of this ministry?
- What kind of people are working here?
- What kind of relation do you have with the local farmers?
- What kind of measures does this ministry initiate?
- Do you have any relation to the local banks? Do you facilitate for farmers when it comes to providing loans?
- What do you think of microfinance?
- Do you organize the farmers?
- What do you do to help the poorest and most vulnerable farmers in the area?
- Do you provide any equipments?
- What kind of directions do you give farmers?
- Do farmers seek help or advice from you directly?
- What is your opinion on the country's import and export?
- Small-scale or big-scale?
- FAO and the World Bank came out with a report in 2008 where they suggest that ecological small-scale farming is the most sustainable in order to provide food security. Do you have any objections?
- Is there anything else you would like us to know?

Vedlegg 6: Intervjuguide til de lokale bankene

- What is your name?
- How many employees are working in the bank?
- To whom do you provide loans?
- What is the conditions?
- What is the repayment rate?
- Who decide the rent?
- Do you experience a high demand for loan among the local farmers?
- For how many farmers do you actually provide loans?
- Do you provide microfinance loans?
  - If yes, what is the conditions for such a loan?
- Do you operate with saving groups?
- Can you describe the application process for a loan?
- How long is the repayment period?
- Generally, how big are the loans you provide to local farmers?
- What do you think of loans and funds from the World Bank and other external organizations?
- Is there anything else you would like us to know?

Vedlegg 7: Intervjuguide til det lokale sosialkontoret

Who seek help here?

What are your objectives and motives?

How do you work to meet your objectives?

Do you provide some kind of financial support?

Do you get enough finance from the government to meet your objectives?

How many have visited the office so far today?

What are the most prominent social problems in the area?

Is there anything else you would like us to know?

Vedlegg 8: Oversikt over avlingene til småbøndene

